

Нѣколко културни и езикови граници въ България

(Приносъ къмъ фолклорния атласъ на българитѣ)

Отъ Хр. Вакарелски

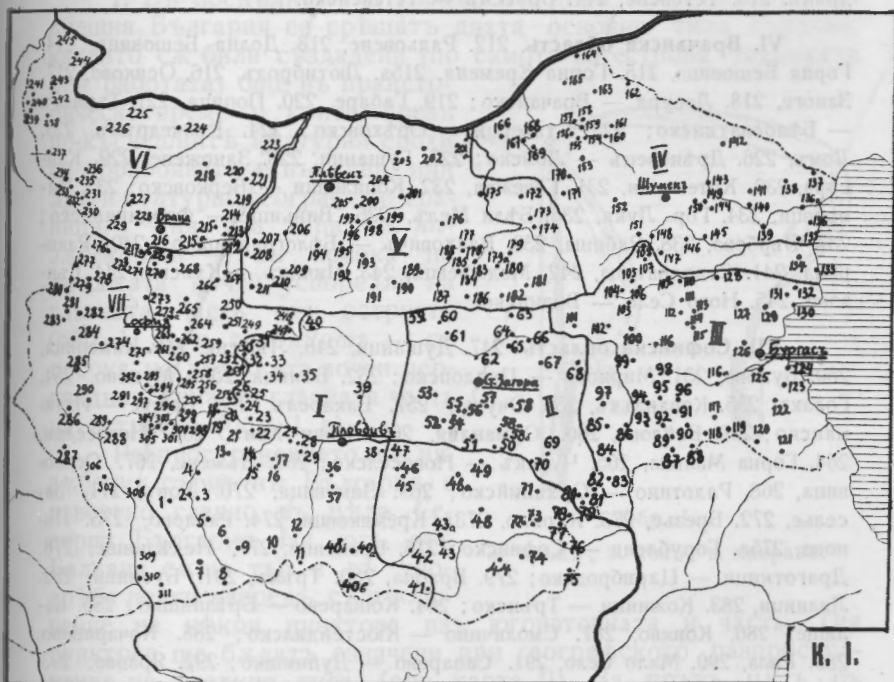
Селищата въ границитѣ на България, къмъ които се отнасятъ даннитѣ въ статията, сж означени съ числа въ карта I, а именно:

I. Пловдивска областъ. 1. Банско, 2. Баня, 3. Елешница, 4. Якоруда — Разложко; 5. Осеново, 6. Осиково, 7. Лещенъ, 8. Гайтаниново, 9. Ковачевица — Неврокопско; 10. Барутинъ, 11. Кестенджикъ, 12. Карабулакъ — Дьовленско; 13. Св. Петка; 14. Лъжене, 15. Ракитово, 16. Костандово, 17. Дорково — Пешерско; 18. Габровица, 19. Сестримо, 20. Момина Клисура, 21. Гол. Бѣлово, 22. Мал. Бѣлово, 23. Мененково, 24. Голакъ, 25. Съртъ Харманъ, 26. Лесичово, 27. Црънча, 28. Паталеница, 29. Дебращица — Пазарджишко; 30. Поибрене, 31. Петричъ, 32. Мечка, 33. Панагюрище, 34. Попянци, 35. Дюлево — Панагюрско; 36. Орѣхово, 37. Софтъще, 38. Сатъбегово — Станимашко; 39. Черноземъ, 40. Клисура — Карловско; 40 в. Стойкитѣ — Станим.; 41. Цацаровци — Дарждеренско.

II. Старозагорска областъ. 42. Стояново — Арденско; 43. Сархошларъ — Кърджалийско; 44. Кушукавакъ; 45. Поройна, 46. Дълбокъ Изворъ; 47. Татарларе — Борисовградско; 48. Коренъ, 48а. Болярово, 49. Черногорово, 50. Раднево, 51. Златица — Хасковско; 52. Зап. Шивачево, 53. Бедняково — Чирпанско; 54. Воденичарово, 55. Михайлово, 56. Ловечъ, 57. Александрово, 58. Трънково; 58а. Башино, 58б. Левски — Ст. Загорско; 59. Химитли, 60. Шипка, 61. Кръвъ, 62. Розово — Казанлъшко; 63. Твърдица, 64. Баня, 65. Кортенъ, 66. Струпецъ, 67. Крива Круша, 68. Младово — Новозагорско; 69. Българска Поляна, 70. Шишманово, 71. Лешниково, 72. Южно Сядиево, 73. Долни Главанакъ — Харманлийско; 74. Попово, 75. Дребишна — Ортакьойско; 76. Девдере, 77. Малко Градище, 78. Сива Рѣка, 79. Димитриево, 80. Лѣфка, 81. Мустраклии, 82. Дервишка Могила — Свиленградско.

III. Бургаска областъ. 83. Константиново, 84. Ваквъ, 85. Синаплии, 85. Хасанбеглии, 87. Турфанлии, 88. Кайбиляре, 89. Капакли Еникьой, 90.

Куртбунаръ, 91. Ст. Караджово, 92. Пашакьой, 93. Даутбеглии, 94. Башатлии, 95. Гюндюзлери, 96. Омана — Елховско; 97. Талашманлии, 98. Тупузларе, 99. Войника, 100. Стралджа — Ямболско; 101. Гавраилово, 102. Калояново, 103. Мокренъ — Сливенско; 104. Жеравна, 105. Нейково, 106. Градецъ, 107. Котелъ, 108. Тича — Котленско; 109. Подвисъ, 110. Прилепъ, 111. Герделии, 112. Карнобатъ, 113. Телялкьой, 114. Барганлии, 115. Крушево, 116. Хасбеглии — Карнобатско; 116а. Карабунаръ, 117. Факия, 118. Къзъклисе, 119. Тикенджа — Карабунарско; 120. Гьоктепе, 121. Калово — Малкотършовско; 122. Кайракьой, 123. Саржмуса, 124. Св. Никола, 125. Скефъ, 126. Вѣтрень — Бургаско; 127. Аптарзакъ, 128. Уланлии — Айтоско; 129. Бараклии, 130. Св. Власъ, 131. Еркечъ, 132. Гулица — Анхиялско.

IV. Шуменска област. 133. Бѣла, 134. Арнауткьой, 135. Авренъ, 136. Петре, 137. Крумово, 138. Чатма — Варненско; 139. Шереметь, 140. Дерекьой, 141. Ясжтепе — Провадийско; 142. Писарево, 143. Нови Пазаръ, 144. Марковча — Новопазарско; 145. Кълново, 146. Смѣдово, 147. Върбица, 148. Карадемиръ — Преславско; 149. Колефча, 150. Мадара — Шуменско; 151. Османпазаръ; 152. Омарча — Ескиджумайско; 153. Батембергъ, 154. Борисово, 155. Осенецъ, 156. Торлакъ, 157. Кривня, 158. Сѣново, 159. Дръновецъ, 160. Калайджин, 161. Черковна — Разградско; 162. Юнузларъ, 163. Глоджево — Балбунарско; 164. Сливополе, 165. Долно Абланово — Русенско; 166. Две Могили, 167. Цепелина, 168. Табачка, 169. Острица — Бѣленско; 170. Попово, 171. Борисово — Поповско.

V. Плъвенска област. 172. Чайръ, 173. Николаево, 174. Климентино — Горнооръховско; 175. Раданово, 176. Стамболово, 177. Леденикъ, 178. Шемшево, 179. Кжпиново, 179а. Радковци — Търновско; 180. Илаковрътъ, 181. Харманходжа, 182. Дренъта — Еленско; 183. Ялово, 184. Поповци, 185. Тръвна, 186. Станчовъ Ханъ — Дръновско; 187. Недевци, 188. Търнито — Габровско; 189. Рѣховцитѣ — Севлиевско; 190. Кръвеникъ, 191. Ново Село, 192. Борима, 193. Врабево — Троянско; 194. Микре, 195. Хлъвене, 196. Умаревци, 197. Йоглавъ, 198. Деветаки, 199. Лъжене, 200. Владина, 201. Осма Калугево — Ловчанско; 202. Българско Сливово, 203. Петикладенци — Свишовско; 204. Вълчитрънъ, 205. Бохотъ — Плъвенско; 206. Жгленъ, 207. Петрьовене — Луковитско; 208. Батулци, 209. Лесидрянь, 210. Тетевене, 211. Брусенъ — Тетевенско.

VI. Врачанска област. 212. Радъовене, 213. Долна Бешовица, 214. Горна Бешовица, 215. Горна Кремена, 215а. Лютибродъ, 216. Осиково, 217. Заногe, 218. Лесура — Врачанско; 219. Габаре, 220. Попица, 221. Търнакъ — Бѣлослатинско; 223. Ставерци — Орѣховско; 224. Вълчедръмъ, 225. Ломъ, 226. Дръновецъ — Ломско; 227. Гушанци, 228. Заножене, 229. Клисура, 230. Котеновци, 231. Говежда, 232. Копиловци — Берковско; 233. Чипровци, 234. Гор. Лука, 235. Бѣли Мелъ, 236. Винище — Фердинандско; 237. Върбово, 238. Рабиша, 239. Влаховичъ — Бѣлоградчишко; 240. Раковица, 241. Старопатица, 242. Медешевци, 243. Чичилъ — Кулско; 244. Гязово, 245. Ново Село — Видинско.

VII. Софийска област. 247. Душанци, 248. Лъжене, 249. Каменица, 250. Буново, 251. Мирково — Пирдопско; 252. Бѣлица, 253. Мухово, 254. Голакъ, 255. Кованлъкъ, 256. Очуша, 257. Вакарелъ, 258. Габра — Ихтиманско; 259. Байлово, 260. Орманлия, 262. Нови Ханъ, 263. Новоселци, 264. Горна Малана, 265. Чурекъ — Новоселско; 266. Лъжене, 267. Осиковица, 268. Радотино — Орханлийско; 269. Зимевица, 270. Бовъ, 271. Заселье, 272. Брезье, 273. Курило, 273а. Кремиковци, 274. Райлово, 275. Попово, 275а. Горублени — Софийско; 276. Бракевци, 277. Недѣльище, 278. Драготинци — Царибродско; 279. Врабча, 280. Трънъ, 281. Бусинци, 282. Лялинци, 283. Кожинци — Трънско; 284. Кошарево — Брѣзнишко; 285. Калище, 286. Коняво, 287. Смоличино — Кюстендилско; 288. Кочариново, 289. Рила, 290. Мало Село, 291. Сапарево — Дупнитко; 292. Ярлово, 293. Ковачевци, 294. Поповяне, 295. Калково, 296. Рельово, 297. Бѣлчинъ, 298. Радуйлъ, 299. Шипочане, 300. Бѣли Искъръ, 301. Мала Църква, 303. Маджаре, 304. Доспей Махала, 305. Говедарци — Самоковско; 306. Лешко, 307. Тросково, 308. Градево — Горноджумайско; 309. Лиляново, 310. Левуново, 311. — Кърланово — Светиврачко.

Българската култура, създавана отъ народа въ течение на неговото вѣковно съществуване тука, на Балканския полуостровъ, отразява твърде интересни наслоения върху праславянската, донесена отъ северъ основа. Влиянията за това сж отъ твърде различно естество. Както и да е, но има моменти и случаи въ тази култура, при които първоначалното, основното, е почти заличено. Поне така изглежда отъ повръхъ

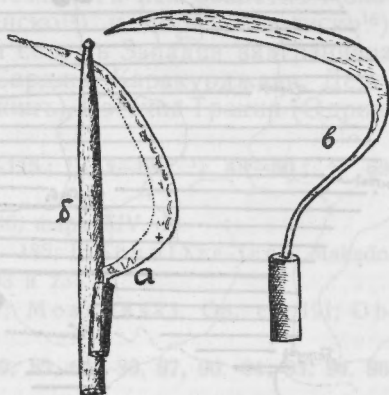
ността наблюдение. По-подробнитѣ изследвания, обаче, установяватъ, че почти нищо старо, родно не е безследно загинало, че неговитѣ следи иматъ интересни свои кжтчета и области въ Българско. А географскиятъ прегледъ на всички тия следи, освенъ картинното и подпълно запознаване съ културната ни наличностъ, ни дава и още по-интересни указания за пжтищата, по които сж се движели различнитѣ културни влияния, за известни природни условия, отъ които сж зависѣли както и за силата на културна устойчивостъ на българския народъ въ различнитѣ му групировки.

*

1. Въ предѣлитѣ на Българско, дори въ предѣлитѣ на днешна България се срѣщатъ двата основни типа сърпове, каквито сж били създадени (по самото естествона техниката при работата) още въ праисторическо време и които презъ по-къснешнитѣ културни епохи се обособяватъ и въ едни или други културно-географски граници.¹⁾ Тия два типа сж *назъбениятъ* — съ посока на дрѣжката почти успоредна на главната частъ отъ острието (обр. 1 а) и *гладкиятъ* — съ посока на дрѣжката почти перпендикулярна на главната частъ на острието (обр. 1 в).

Разпространението на назъбения сърпъ въ България е известно главно въ цѣла Северна България. На югъ отъ Балкана сжщо тѣй е въ употреба почти навредъ, съ изключение на нѣкои пунктове изъ югоизточната ѣ частъ.

Тия пунктове ще бждатъ означени при географското разпространение на гладкия типъ (срв. карта II). За пръвъ пжтъ съ географското разпространение на сърповетѣ у насъ се занимава проф. К. Мошиньски — отъ Краковския университетъ и неговиятъ асистентъ Юзефъ Обрембски. Първиятъ възъ основа на свои проучвания отбеляза въ своята Народна култура на славянитѣ²⁾, че този видъ сърпъ, „полукоса“ както го нарича той, се употребя и въ югоизточното кжтче на Бъл-

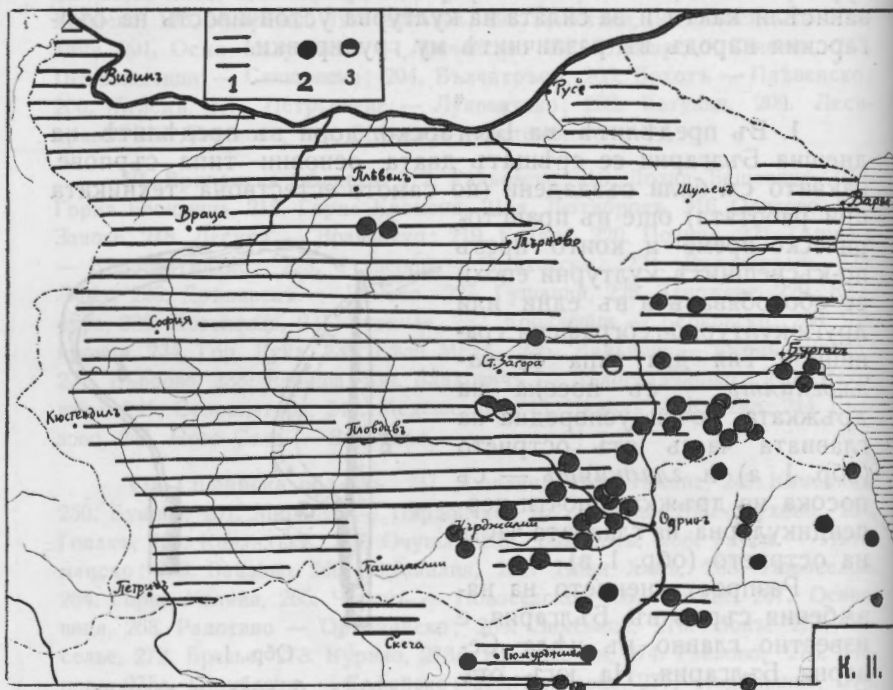
Обр. 1.

а. сърпъ ; б. колъ ; в. каврама.

¹⁾ За генеалогията и развоая на тия два вида основни сърпа срв. студията ми „Az aratósarlóok származása és ostályosása“, сп. Népelet-Értésítő (Будапеща), 1932, 2 кн., кждето е подадена и необходимата литература.

²⁾ К. Moszyński, Kultura ludowa Słowian I, стр. 195, обр. 177.

гария, както и въ Тиролъ. Той дава и една рисунка на каврама отъ Скефъ — Бургазко. Обрембски пристѣпи къмъ по-подробното картографиране на сърповетъ въ студията си за „Народното земледѣлие въ източнитѣ части на Балк. полуостровъ“.¹⁾ Отъ неговата карта личи, че назжбениятъ типъ отсъствува напълно на югъ отъ Бургазъ и по една линия на западъ, теглена отъ Бургазъ къмъ Стара-Загора, докъмъ

Разпространение на сърповетъ: 1 назжбень; 2 и 3 каврама.

с. Дуванджа (Авджи Дуванджа, сега Ловечъ) и на югъ къмъ Бѣло море. Разбира се, това не може да се вмѣси въ грѣхъ на автора, който не е могълъ да разполага съ по-подробни сведения. Отъ моитѣ, следъ това събирани, материяли личи, че назжбениятъ сѣрпъ отсъствува само въ южната частъ на Бургазкия окръгъ и по една тѣсна ивица покрай южната ни политическа граница отъ Черно море до с. Мандрица — Ортакьойско, а по-насеверъ — де по-често, де по-рѣдко — е употребяванъ заедно съ гладкия. И тѣй, само за югоизточната частъ на България, въ която този типъ не личи на картата на

¹⁾ J. Obrębski, Rolnictwo ludowe wschodniej części Półwyspu Bałkańskiego, Lud słowiański t. I, zes. 2 (1930) B. 180—187.

Обрембски мога да отбележа че назжбениятъ сръпъ се употрѣбѣя още и въ Елховско,¹⁾ Ямболско,²⁾ Карнобатско,³⁾ Новозагорско,⁴⁾ Хасковско,⁵⁾ Харманлийско,⁶⁾ Свиленградско⁷⁾ и Ортакъойско⁸⁾ (Карта П 2-3). Освенъ това, нови данни за неговото разпространение имаме и за Западна (Гръцка) Тракия — Ксантийско (Габрово, Еникъой), Гюмурджинско (Сарджа), Узункюпрійско (Ерменинкъой). Вследствие на всичко това границата за югоизточното разпространение на назжбения сръпъ трѣбва да бжде до известна степенъ премѣстена още по къмъ югоизтокъ, отколкото е дадена тя въ заключителната карта у Обрембски⁹⁾.

Разпространението на назжбения сръпъ е известно освенъ въ другитѣ български краища (Македония, Добруджа и Бесарабия¹⁰⁾, но и въ всички други европейски страни¹¹⁾. Гладкиятъ се срѣща въ споменатата частъ на България¹²⁾, както и спорадически въ нѣкои по-далечни отъ нея области: Новозагорско¹³⁾, Анхиалско¹⁴⁾, Сливенско¹⁵⁾ и дори Ловчанско¹⁶⁾, т. е Северна България¹⁷⁾. Срѣща се и въ Западна задгранична Тракия (Гюмурджинско: селата Сарджа, Каракурджали; Дедеагашко: Малькъ Дервентъ, Каяджикъ), Източна Тракия (Одрин-

¹⁾ 86, 92—94; ²⁾ 93, 100; ³⁾ 109—115; ⁴⁾ 65—68; ⁵⁾ 48—50; ⁶⁾ 69
⁷⁾ 79; ⁸⁾ 74;

⁹⁾ Obrębski, Op. cit. II 2 B. 140, mapa XIV, 16.

¹⁰⁾ Obrębski, Op. cit. I 2 B 184—185; L. Schultze-Jena, Makedonien, 1927, Taf. XXVIII. XXXVII, стр. 93 и 234.

¹¹⁾ Vakarelski, Op. cit. 65—67; Moszyński, Op. cit. 191; Obrębski, Op. et loc. cit.

¹²⁾ 43, 43a, 44, 48, 69, 71, 76—80, 82, 84—86, 87, 90, 91, 93, 94, 96, 123—125.

Разпространението му споредъ Обрембски на западъ до Ловечъ, Старозагорско трѣбва да се приеме като ново, известно тепърва следъ войнитѣ 1915 год., когато българското население отъ Източна и Западна Тракия се разсели масово главно по Южна България. Така щото такива бѣжански орджия могатъ да се срещнатъ дори и по-назападъ въ Пловдивъ и Пловдивско. Но, както тука, тъй и по-наизтокъ каврамитѣ постепенно се изоставятъ и отъ бѣжанцитѣ за смѣтка на назжбениитѣ сръпове. Обрембски навѣрно погрѣшно е разбралъ информаторитѣ си, които му сж съобщили, че каврами употрѣбѣватъ сато маджиритѣ, т. е бѣжанцитѣ, за цигани, (lub też wyłącznie u ludności cygańskiej. Op. cit. стр. 184), което споредъ моята лична провѣрка не отговаря на действителността.

¹³⁾ 64. ¹⁴⁾ 129. ¹⁵⁾ 103. ¹⁶⁾ 197, 198.

¹⁷⁾ Трѣбва да се забележи, че за селата въ Ловчанско се знае, че по-раншни преселища изъ Тракийско сж ги пренесли (мои сведения). На такива по-раншни колонизации откъмъ Ю.-и. Тракия се дължатъ и случаетѣ въ Новозагорско и Анхиалско. (55, 59, 68, 129). Впрочемъ този видъ сръпъ е постояненъ изъ населенитѣ сѣ бѣжанци изъ Тракия села на Ортакъойско, Харманлийско, Свиленградско, Елховско и Василикоско.

ско: Каджкьой, Дуванджа, Девлетли Агачъ; Узункюприско: Ерменикьой, Търново; Лозенградско: Каваклий, Енимакле, Сатжкьой; Малгарско-Кешанско: Теслимъ; Бунархисарско: Урумбеглий; Малко-Търновско: Блаца; Визенско: Ятросъ; Силивриенско: Синеклий) и у Малоазийскитѣ българи (с. Мандъръ, Чаталтепе, Коджа Бунаръ, Тьойбеленъ). Вънъ отъ тия предѣли този типъ е известенъ и характеристиченъ преди всичко за Малоазийскитѣ области, задъ Кавказъ и гръцкитѣ бѣломорски острови¹⁾,

2. Жътвата по нашитѣ мѣста още става съ твърде първобитни уреди, както се вижда и отъ широкото разпространение на сърповетѣ. При това, въ нѣкои мѣста и днесъ още си служатъ при нѣкои житни храни и съ непосредствено оскубване. Това е почти система въ всички по-планински области, когато се прибира нѣкой слабо израсълъ овесъ, ечмикъ или уровъ. На второ мѣсто жъненето съ сърпове става или само съ сърпъ или и съ помощта на тѣй наричаната *паламарка*. Паламарката представлява дървена ржавичка, слагана на тритѣ прѣста на лѣвата ржка, като палецътъ и показалецътъ оставатъ свободни за помагане при хващане житнитѣ стръкове. Тритѣ прѣста въ паламарката, обаче, иматъ свободни срѣднитѣ си стави, за да могатъ и тѣ да се движатъ, за по-срочно разтваряне и затваряне ржката. На върха си паламарката има дълго и закривено навътре рогче, което служи при затваряне ржката да задържа повече житни стѣбла (срв. обр. 2). Целта на употребата на този уредъ е двойна: по-голяма обемностъ на дланъта и прѣститѣ и предпазване отъ посичане съ сърпа при бързото жънене.

Обр. 2.

Обрембски въ споменатата си студия дава географското ѝ разпространение, като отбелязва най-западнитѣ ѝ точки (доколкото е могълъ да има сведения) — с. Душанци — Пирдопско и с. Стойкитѣ — Станимашко²⁾. Той приблизително вѣрно е отбелязалъ тази граница. Отъ свои проучвания азъ

¹⁾ Vakarelszky, Op. cit. 61; Moszyński, Op. cit. 194—196; Olębski, Op. cit. 184.

²⁾ Obrębski, Op. cit. II 2 B 187, т. е. 247 и 40а.

турци на Добруджа¹⁾; и у българитѣ въ Ю. Русия, тя безъ друго е била пренесена, но раното и бързо въвеждане на машинитѣ за жтва е унищожило тази имъ балканска култура. Затова и Державинъ²⁾ не се е сѣтилъ дори да запита за тази вещь. На това поне сочатъ разпитванията на Обрембски³⁾. Западната ѝ българска граница, обаче, трѣбва да бжде премѣстена значително напредъ въ македонскитѣ области: Ениджевардарско⁴⁾ и Солунско — с. Зарово и с. Висока⁵⁾. Въ задгранична Тракия паламарката е употрѣбяна отъ българитѣ навредъ, съ изключение на Чаталджанско и нѣкои села източно отъ Силивриенско, кждето жътвата става отъ мъже съ коси⁶⁾. Въ Ксантийскитѣ села Габрово и Еникьой само старитѣ помнятъ да е употрѣбяна: следъ като житнитѣ храни отстжили на тютюневото производство, жътварството тамъ било изоставено почти напълно и младото поколѣние не могло да научи за тази култура.

Вънъ отъ областитѣ, населени съ българи, паламарката се срѣща понѣкжде и въ Сърбия⁷⁾, а следъ това въ Гърция, Италия, Иберия, Северна Африка, Сирия, Месопотамия, Мала Азия и южно отъ Кавказъ⁸⁾.

Съ тия последнитѣ сведения, главно за Македония, границата за паламарката, дадена у Обрембски, се значително поправа.

3. *Вършитбата* на житото става у насъ по нѣколко начина, нѣкои отъ които иматъ или сж имали особено географско разпространение. Нѣма да се спирамъ тука на най-първобитната форма — просто очукване отжънатитѣ или отскубнати класове, чрезъ удряне самитѣ класове о дърво⁹⁾, или чрезъ удряне по класоветѣ съ обикновена сопа или колъ¹⁰⁾. Въ втория отъ тия начини житото играе пасивна роль, докато въ първия — активна. Но и двата тия начини се практикуватъ било при твърде слабо плодородие въ планински мѣстности, било при случаи, когато семето трѣбва да бжде отдѣлено отъ класоветѣ за нѣкакви обредни цели¹¹⁾.

1) Obębski, Op. cit. Із В. 187.

2) Державинъ, Болгарскія колоніи въ Россіи, СБНУ XXIX.

3) Op. cit. Із В. 187, заб.

4) Мои разпитвания.

5) Małecki, Dwie gwary macedońskie, Kraków, стр. 66.

6) Напр. селата Тарфа, Чанакча, Кючукъ Сейменъ (Мои сведенія).

7) K. Moszyński, Op. cit. 193.

8) K. Moszyński, Op. et loc. cit.

9) 11.

10) 19, 20, 28, 40в, 88, 119, 121, 253, 309.

11) 295.

Сжществениѣ начини на вършитбата у насъ сж били до скоро, пѣкъ и още сж: вършене само съ добитѣкъ и вършидба съ добитѣкъ и уреди.

а. Вършитбата само съ добитѣкъ е била известна предимно въ Западна България, при която снопитѣ се наслагатъ въ кръгъ съ класоветѣ положени единъ върху другъ и по тѣхъ се кара добитѣкъ да гази и тѣпче. При това трѣбва да различаваме две разновидности тѣпчене: 1. когато въ срѣдата на този кръгъ отъ снопи има забитъ якъ колѣ, около който

Обр. 3. — Вършитба въ с. Бусинци, Трънско. Фот. Б. Стоилковъ.

е намотано вѣже и за другия край на това вѣже е вързанъ добитѣкътъ — обикновено коне или волове (обр. 3 и 4). Въ такъвъ случай добитѣкътъ бива подкарванъ отъ човѣкъ, за да обикаля около този колѣ. Едновременно съ отвиването и завиването добитѣкътъ тѣпче твърде правилно навредъ по снопитѣ. Тази разновидностъ е характеристична за Западна България (окръжията: Видинско, Врачанско, Софийско, Кюстендилско, Пловдивско и Петричко¹⁾ (карта IV 1). Подъ влия-

¹⁾ 3—4, 7, 10, 13—24, 27—29; 209, 227, 229, 332, 242. Общо за С. З. България го посочва Д. Мариновъ, Приносъ къмъ вѣществ. култура на С. З. България, СбНУ XVIII матер. 151. За цѣло Ломско окръжие — Д-ръ И. Басановичъ, Ломскиятъ окръгъ, СбНУ V 62; 247, 248, 252—255, 257, 258, 262, 265, 266, 268—272, 274—276, 278—282, 284, 286, 287, 289, 291, 307, 308—310.

ние главно на машинната вършитба въ С. З. България този старъ начинъ сжществува вече само като споменъ¹⁾. Компактно тази разновидность сжществува най-източно още въ Т. Пазарджишка околия (срв. карта IV 1), но отдѣлни случаи могатъ да се срѣцатъ и другаде и по-наизтокъ дори до предѣлитъ на Черно море²⁾, а споменъ за такава вършитба навѣрно има много по-често.

Обр. 4. — Вършитба въ с. Голакъ, Ихтиманско.

Втората разновидность се отличава съ отсъствие на сръдищенъ колъ. И при нея добитъкътъ бива разкарванъ по снопитъ по-неправилно, безразборно въ каква посока. Сигурни данни за това имаме отъ Родопитъ и отъ Варненско³⁾ — новозаселени бѣжанци откъмъ Ениджевардарско.

Вършитбата съ добитъкъ (безъ огледъ на туй, дали съ вързване около сръдищенъ колъ или безъ таково) е известно у българитъ още и въ Добруджа⁴⁾, Македония⁵⁾.

Въ задгранична Тракия този начинъ на вършитба ми е

¹⁾ 212, 219, 220, 241.

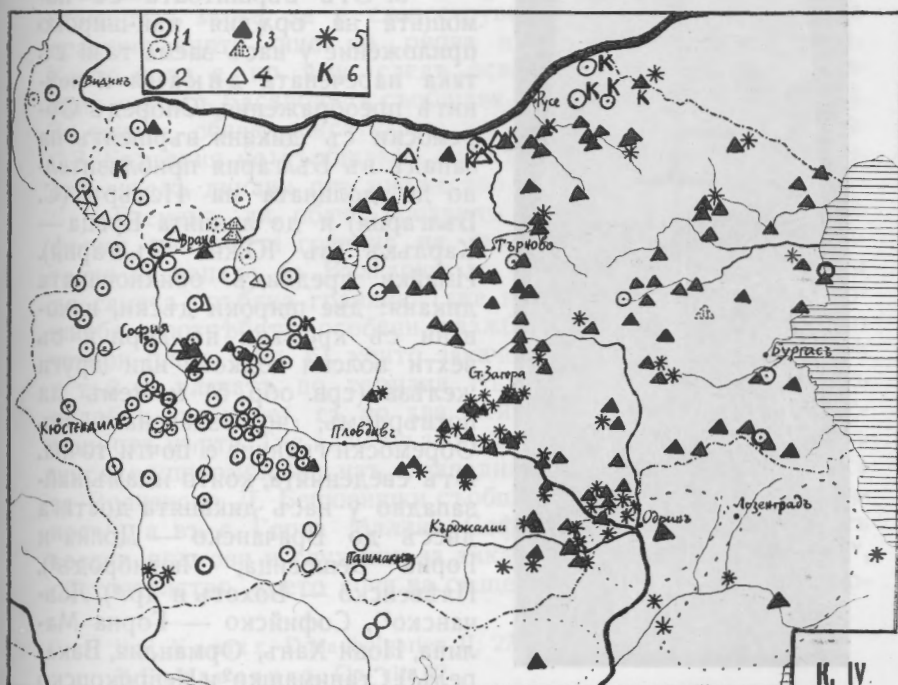
²⁾ 104, 120, 125, 163—165, 179, 191, 193, 201a. За 104, 120, 125, и 179 срв. Obrębski, Op. cit. II B. 9.

³⁾ 11, 12, 406, 40в, 42, 133.

⁴⁾ Obrębski, Op. cit. II B. 9.

⁵⁾ L. Schultze-Jena, Op. cit. 93, Taf. XXXVIII. J. Obrębski, Op. cit. II B. 9.

известенъ само въ Ксантийско — селото Габрово. Тука действително вършитбата отдавна е непозната, поради почти изключителното тютюносѣяне, но стари люде още помнятъ какъ сж вършели съ мулета, но не вързани за стожеръ, а държани съ ржка за края на вжжето и сжщевременно подгонвани¹⁾. Тази посрѣдна форма между стожерното и безстожерно вършене само съ добитъкъ е била практикувана на-

1. Вършитба: 1 съ добитъкъ около стожеръ; 2. съ добитъкъ безъ стожеръ; 3. съ диканя; 4. съ леса; 5. съ ваякъ; 6. съ кола.
Пунктиранитѣ белези сж вече изоставени съответни способности.

вѣрно и по други родопски кѣтища, за които впрочемъ, неточнитѣ сведения ни каратъ да ги смѣтаме по-общо като такива на безстожерни вършитби²⁾.

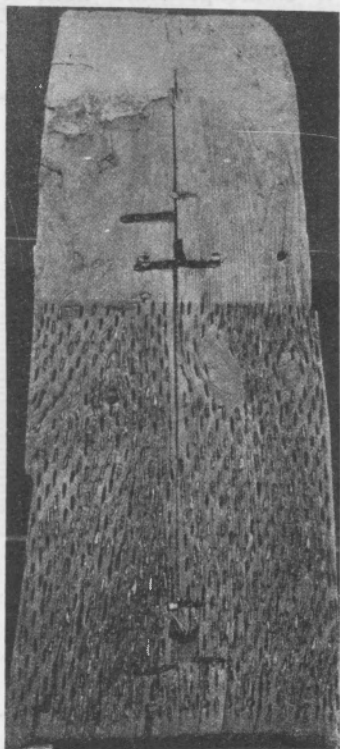
Географското разпространение на вършитбата само съ добитъкъ е известна по цѣлата западна частъ на Балканския полуостровъ: Албания, Сърбия, Хърватско, Черна гора, Босна, Далмация³⁾, Унгария — тука вече посрѣдната форма — без-

¹⁾ Мои сведения.

²⁾ Такава положително е въ с. Стойкитѣ (406), която неточно е предадена у Обрембски (op. cit. II В. 9) като стожерна.

³⁾ Срв. J. Obrębski, Op. cit. II В. 9.

строжерна съ задържане конетъ съ ржка за вжжетата¹, както и въ Русия. Стожерното вършене се срѣща и въ Румъния²). Срѣща се и у украинците и великоруситъ — макаръ и рѣдко, па и у чуждитъ народности по течението на р. Волга; известно е сжщо и въ югозападна Европа (Сардиния), Сев. Африка, Ю.-И., Южна и Ю.-З. Азия³).

Обр. 5. — Диканя отъ с. Кортеъ, Новозагорско.

б. Отъ вършитбата съ помощта на орджия най-широко приложение у насъ заема тази съ така наречената диканя и нейнитъ преобразования. Споредъ Обрембски съ диканя вършеятъ на западъ въ България приблизително до долината на Искъръ (С. България) и до линията Враца — Карлъкъ (въ Южна България). Имайки предвидъ обикновената диканя: две широки дъски, наковани съ кремъни па дори и съ вежди волски подкови или други желѣза (срв. обр. 5) можемъ да потвърдимъ, че означената отъ Обрембски граница е почти точна. Отъ сведенията, които имамъ най-западно у насъ диканята достига днесъ до Врачанско — Долна и Горна Бешовица, Лютибродъ⁵), Плѣвенско — Бохотъ и др.⁶), Лсвчанско⁷), Софийско — Горна Малина, Нови Ханъ, Орманлия, Вакарелъ⁸), Станимашко⁹ и Неврокопско — Абланица (срв. тукъ обр. 9). По Дунавската равнина, обаче, този уредъ е стигналъ много по-наза-

падъ въ миналото. Така поне съобщава Каницъ още презъ мина-

¹) Györfly I. Takarás és nyomatás az Alföldön, Budapest, 1928, стр. 13, 26, 29.

²) D. Zelenin, Russische (Ostslavische) Volkskunde, 48.

³) T. Pamfile, Agricultura la Români, 201 сл.

⁴) K. Moszyński, Op. cit. 199.

⁵) Мариновъ, Op. cit. 152 (за 213 и 114), 215а.

⁶) 204 — срв. Obrębski, Op. cit. II В. 11; общо за Плѣвенско — Мариновъ, Op. et loc. cit.

⁷) 195; за Ловчанско — Мариновъ, Op. et loc. cit.

⁸) 258, 260, 262, 264.

⁹) 29, 36, 37. За последнитъ две селища срв. сп. Родопски напредкъ II 192.

лия вѣкъ: той дава и рисунка на вършитба съ диканя отъ долината на р. Ломъ¹⁾. Неговата рисунка, обаче, вдъхва известно подозрение, за точността, така както и други нѣкои иллюстрации изъ съчинението му. Че Каницъ дава известни нѣща по паметъ, личи между другото и по това, че въ случая имаме стожерна вършитба заедно съ диканя, което технически е почти невъзможно. Въ всѣки случай грѣшката на паметъта може да се отнесе само до вързаното за стожера вѣже, а стожерътъ може да е сжществувалъ като свидетелство за практикуваното още по онова време добитъчно вършене. Както и да е, но вече следъ освобождението дори за Ломския окръгъ Басановичъ съобщава, че вършели и съ дикани²⁾. За такива, обаче, описателтъ на веществена култура въ С.З. България не съобщава³⁾. За цѣла Източна България съмъ отбелязалъ дикани отъ множество селища⁴⁾.

Вземемъ ли, обаче, предвидъ нѣкои отъ дикановиднитѣ форми, западната граница на диканята се премѣства значително на западъ въ България: въ Северна България тя стига до самата сръбска граница. Така напр. въ Берковско за вършитба употрѣбятъ особени, назжбени отдолу шейни съ по четири плаза (обр. 6), които закачватъ за ярема на воловетѣ и тѣй ги влчатъ по хармана. Въ Фердинанско⁵⁾ употрѣбятъ подобни „влакове“, съ по два шейнични плаза само че изплетени отъ пѣрти. Тия влакове за вършитба сж били и още сж въ широко употрѣбление изъ с. западнитѣ балкански области. Така за Врачанско Д. Бешовишки съобщава въ речниковия си приносъ⁶⁾, а въ с. Горна Малина, Софийско дѣскитѣ, набити съ волски подкови и служещи за дикани, ги наричатъ и „бранѣ“, обстоятелство, което сочи на сжществуваша плетена или вър-

¹⁾ F. Kanitz, Donaubulgarien II, 277—298.

²⁾ Басановичъ, Op. cit. 62.

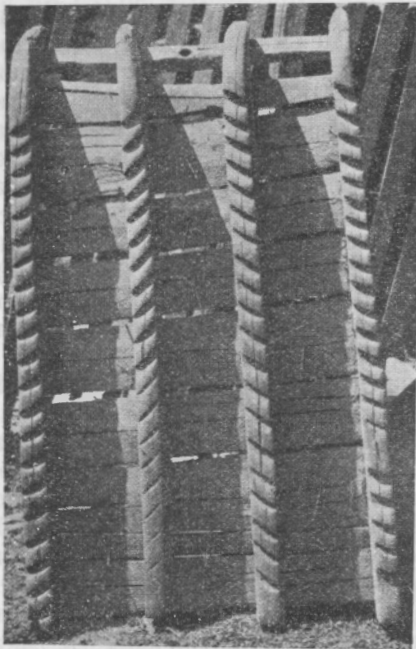
³⁾ Д. Мариновъ, Op. cit. 151 сл.

⁴⁾ 29, 30, 33, 35, 39, 45, 46, 48а, 51, 52, 54 - 58а, 58б, 59—61, 63—67, 69—75, 77, 79—86, 87—101, 103, 105—107, 109, 110, 116, 117, 119, 120, 121, 123, 125, 127, 130—134, 146а, 137—139, 142, 144, 145, 149, 150, 154, 155, 157, 158, 160—162, 166—169, 171, 172—174, 177—184, 188—192, 195, 200, 201, 247, 249, 252. За селищата 56, 63, 64, 74, 76, 82, 98, 103, 130, 125, 129, 130, 136а, 205 и 247 е споменато и у Обгѣbski, Op. cit. II В. 9. За 131, 132 и 138 срв. Г. А. Георгиевъ, Еркечанитѣ и тѣхниятъ говоръ. Известия на Сем. по слов. филология, II стр. 175. За 107 навѣрно се отнасятъ сведенията и на Раковски, Показалецъ 58. За 149 и 150. Срв. и E s s e d i I. A. bolg. földművelése, Népelet-Értesítő, 1928, 82.

⁵⁾ 235.

⁶⁾ Д. Бешовишки, Материалъ за българския речникъ, СбНУ XIV, стр. 192: „влакж — свързана китка отъ сухи търнове, връхъ който се туря нѣщо, нѣкой сѣда отгоре и тогава се влчатъ по хвърленото на гумното жито, за да се овърше“.

шинова форма, каквито сж бранитѣ за завличане нивитѣ по

Обр. 6. — „Бранѣ“ за вършитба, с. Котеновци — Берковско.

тия мѣста¹⁾. За Вакарелъ тази вършинова форма е сжщо тѣй известна²⁾, „Съ леса, возена отъ волове, крави и биволи и съ коне“ вършатъ и въ Тетевенско³⁾. Нѣщо повече дори: съ обикновени дѣски или „рикли“ вършеятъ още и въ Свищовско⁴⁾ и Бѣленско⁵⁾, т. е. много по-наизтокъ и то въ полето.

Днесъ диканята и дикановиднитѣ уреди бързо изчезватъ отъ употреба предъ все по-честото приложение на машинната вършитба. При една анкета — за да не си служи съ точнитѣ данни на статистиката — върху формитѣ на вършитбата, отъ много мѣста се получиха отговори: вършемъ само съ машини⁶⁾ или съ машини и по други стари начини⁶⁾, „съ вършачки — дикани има само две въ село, други

титѣ сж вече използувани за огнь“⁷⁾.

Съвременното разпространение на диканята е познато и въ другитѣ български краища: Македония⁸⁾, задгранична Тракия — навредъ отъ Места до Черно и Мраморно морета, съ изключение на Ксантийско — селата, които се занимаватъ

¹⁾ Срв. Хр. Вакарелски, Изъ веществената култура на българитѣ II. Изв. на Нар. етногр. муз. X—XI, стр. 130 сл.

²⁾ Г. Гунчевъ, Вакарелъ, Год. Соф. университетъ, Ист.-фил. ф. кн. XXIX, 8, стр. 142.

³⁾ 211. ⁴⁾ 203; или съ обикновена брана „влакълка“, закачена за колата: 201a. ⁵⁾ 166.

⁶⁾ 152, 202, 206, 208, 212, 220, 221, 224, 244, 241. ⁷⁾ 114.

⁸⁾ Гевгелийско: С т. Тановић, Срб. Етногр. Збор. т. XL 339 и сл.; Ениджевардарско. (Мои сведения); Солунско (с. Висока): Маѣски, Dwie gwary macedońskie, 66; L. Schultze-Jena (Op. cit. 93) бележи изрично, че въ Коньско не видѣлъ диканя, но по къмъ Солунъ си служели съ нея.

въ тютюнопроизводство, Добруджа¹⁾, Бесарабия²⁾, Ю.-Русия (Тарновка³⁾, у малоазийскитѣ българи⁴⁾ и изобщо въ Мала Азия⁵⁾. Сжщо като нашата диканя е въ употреба и въ Закавказието (нарича се „kegwi“⁶⁾, Месопотамия⁷⁾, Кипър⁸⁾. Днешното разпространение на диканята, споредъ Г. Вилке е познато отъ Канарскитѣ острови презъ Сев. Африка, Кипъръ, Мала Азия, Предна Азия, България и — по чудо — въ Норвегия (und merkwürdigerweise in Norwegen vorkommt⁹⁾).

Обр. 7. — Валякъ — дървенъ, с. Атеренъ — Ортакѡйско.

По-точно източната граница на този стопански уредъ е дадено отъ Лезера: не по-далече на изтокъ отъ Персийския за-

¹⁾ Мои сведения. По-подробно тия сведения, както и всички други, отнасящи се до задгранична Тракия, ще бждатъ изложени въ готовата за печатъ работа върху народната култура на тракийскитѣ българи.

²⁾ Norcsa, Albanien, 124.

³⁾ Zelenin, Das Russische (Ostslavische) Volkskunde, 49; O b r e џ s k i Op. cit. II B. 11.

⁴⁾ Державинъ, Op. cit. 72. За Македония, Украина, Кубанско и Бесарабия срв. и D. Zelenin, Russische (Ostslavische) Volkskunde, стр. 49.

⁵⁾ Мои сведения.

⁶⁾ O b r e џ s k i, Op. et loc. cit.

⁷⁾ Petzholdt, Kaukaz II, 161—162.

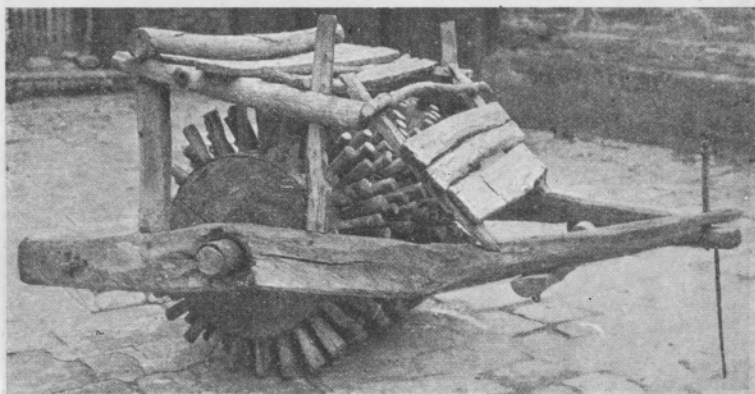
⁸⁾ F. C. Enders, Die Türkei, стр. 94 (снимка) и стр. XXX (обяснение).

⁹⁾ M. Ohnefalsch-Richter, Griechische Sitte und Bräuche, 26—27 и табл. 14.

⁹⁾ G. Wilke, Kulturbeziehungen zwischen Indien, Orient und Europe, 1913 стр. 71.

ливъ, въ всѣки случай опира до Индия¹⁾. Този напълно сръдиземноморски културенъ уредъ е засвидетелствуванъ исторически и у египтенитѣ и римлянитѣ и то, както въ неговата нова форма — дъска накована съ острия отдолу, така и шейничния или дори влаковия ѝ (съ вършини) видъ²⁾.

в) Другъ уредъ, който има широко приложение при вършитбата у насъ е валякътъ, дървенъ или камъненъ, тегленъ отъ добитъкъ. Формитѣ и размѣритѣ на валяцитѣ сж твърде разнообразни (срв. обр. 7—9), но въ основата си тѣ иматъ едно начало. (Това е предметъ на генеалогическото

Обр. 8. — „Върлак“ отъ с. Ахмакъ — Разградско.

имъ изследване, което ще бжде печатано другаде). Линията на разпространението на валяка за вършитба въ България върви почти диагонално — отъ Силистренско до Петричко³⁾ като въ С. България неговата областъ е по-наизтокъ — Шуменско (срв. карта IV 5). Разпространението му въ другитѣ области се почти покрива съ това на диканята: Добруджа, Бесарабия и Ю. Русия⁴⁾. Изъ Източна задгранична Тракия е билъ сжщо тѣй употребяванъ дървениятъ или камъненъ валякъ

¹⁾ P. Leser, Westöstliche Landwirtschaft, Schmidts Festschr. 425. Срв. и Moszyński Op. cit. 201—202.

²⁾ Rich, Illustriertes W-buch des römisch. Spr. 420, 646.

³⁾ Употрѣбата на валяка имамъ отбелязана въ следнитѣ населени мѣста: 39, 44, 45, 48а 50—52, 54—58б, 65, 66, 70—72, 74—77, 79—83, 85, 98, 99, 134, 142, 149, 160а, 162, 173, 310, 311. За 44, 55, 74, 76, 82, 83, 98, 99 и 136а срв. и Обрѣbski, Op. cit. II В. 12; за 149 и другаде изъ Шуменско срв. Ecsedi I. Op. cit. 80—81. Срв. и тукъ обр. 9.

⁴⁾ J. Обрѣbski, Op. cit. II В. 12; за Ю. Русия и Державинъ, Op. cit. стр. 71 и табл. XX, кждето е дадено произвеждането на тия валяци; D. Zelenin, Op. cit. 48—49.

за тази целъ; Одринско (Кемалъ, Софуларъ), Узункюприйско (Ерменикьой, Търново), Кешанско (Лезгаръ), Люлебургско (Карамаслии), Визенско (Ятросъ), както и у малоазиатскитѣ българи (Коджабунаръ, Тъойбеленъ). Имало е, обаче селища изъ тия области, където той не е билъ познатъ (Каваклии — Лозенградско; Синеклии — Чорленско, Мандъръ — Мала Азия).

Внѣзъ отъ българскитѣ области за сега се знае, че валякътъ като вършачко орджие е известенъ и въ Задкавказието и се нарича „dschardschar“¹⁾, тука дори и въ комбинация по два. Срѣща се и въ Италия²⁾, Долна Андалузия, Тунисъ, Египетъ, Сирия, Иракъ, Армения, Персия и Източна Азия, па дори и въ Скандинавскитѣ земи³⁾.

При вършитбата съ помощта и на орджия, теглени отъ жобитѣкъ трѣбва да споменемъ и особенія до известна степенъ начинъ — съ обикновенитѣ коли — разкарвани изъ хармана, най-често само предницата (карта IV б). Този начинъ е известенъ главно въ покрайдунавскитѣ ни области — Балбунарско, Русенско, Бѣленско, Свищовско — до севернитѣ краища на Ловчанско⁴⁾. Като типична вършитбена форма, обаче го споменува Мариновъ и за Фердинандско. Често този начинъ, обаче, се употрѣбя спрегнатъ съ дикановиднитѣ форми, именно, като на колесара се прикачватъ бранитѣ, които се влачатъ по снопитѣ⁵⁾.

4. Необходимо е, за изяснение историята на много културни форми, да се има предвидъ географията и на тѣхната терминологична страна. Въ случая ще се спреме върху *означението* на самото мѣсто върху което става овършването на житото. Въ това отношение имаме четири названия, твърде несъразмѣрни въ географско разпространение. а. Сравнително най-голѣма площъ заема и най-експансивно е названието харманъ, разбира се, съ всичкитѣ му диалектични различия (арманъ, харманъ, хърманъ и т. н.). Обрембски въ своя прегледъ на тия термини се отказалъ да подаде точно пунктоветѣ, въ които е отбелязалъ названието „харманъ“, понеже било твърде постоянно въ И. България⁶⁾. Той е правъ само дотолкова, доколкото не е въпросъ за крайнитѣ му пунктове на западъ, както и за спорадично срѣщащитѣ се други названия изъ И. България. Изобщо „харманъ“ може да се смѣта

¹⁾ Petzhold, Op. cit. II 164 сл.

²⁾ P. Leser, Op. cit. 323 и 424, обр. 15.

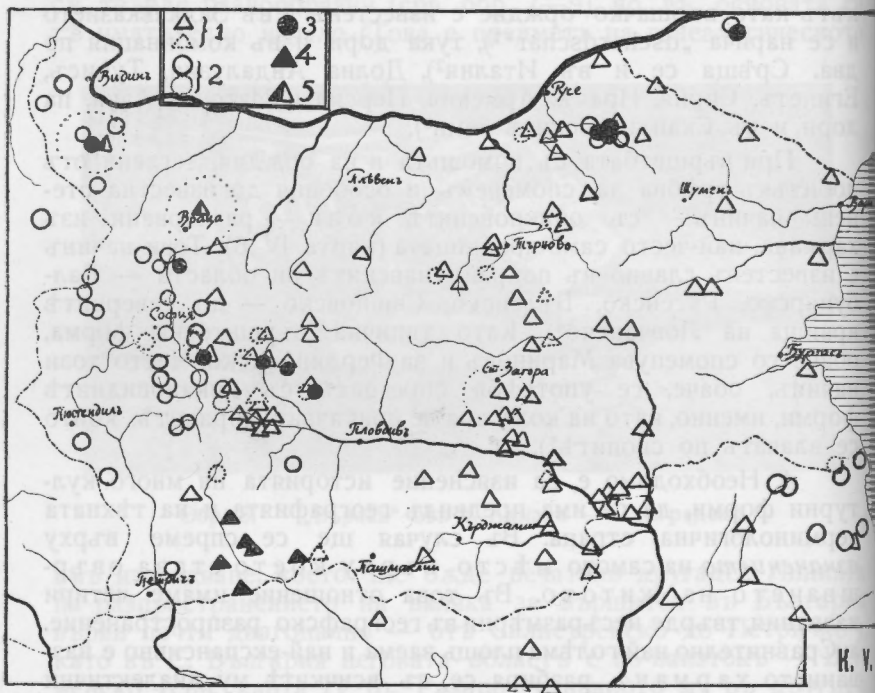
³⁾ P. Leser, Op. cit. 422—423: За Египетъ и Кипъръ срв. и R. F. v. Lichtenberg, Oriental. Archiv III 114, Abb. 8 Taf. XXI.

⁴⁾ 162—165, 168, 201, 201a.

⁵⁾ 166, 168, 169, 201a, 262.

⁶⁾ Obrebski, Op. cit. II B. 16 заб. 2; срв. тара XIII.

като източнoбългарско означение¹⁾, най-западнитѣ точки отъ което съмъ отбелязаль — за С. България: въ с. Петикладенци, Свищовско, Лесидрянь — Тетевенско, Лютибродъ — Врачанско, за южно отъ Стара планина — Софийско: с. Чуфекъ, Байлово; Ихтиманско: Вакарель, Очуша, Кованлъкъ; Пазарджишко: Габровица, Сестримо и дори въ Разложко-Банско. (Срв. карта V 1). Въ И. Родопи този терминъ стига на западъ до западнитѣ селища на Ортакойско (Попово)

Означения на мѣстото за вършитба: 1. харманъ; 2. гумно; 3. токъ;
4. вършило; 5. врахъ — спопитѣ, сложени на хармана.
(Пунктиранитѣ знаци показватъ старо сществуване).

Въ всѣки случай може да се каже, че въ тия граници терминътъ е компактенъ, съ изключение на Софийско, кждето той сществува било наредъ съ гумно, било вм. гувно като поново въведение. Господството на означението „харманъ“ въ тази област е оставило следи и въ множество мѣстни названия било на селища: Съртъ Харманъ и Дере Харманъ —

¹⁾ 1, 18—25, 30, 33, 34, 42, 45, 48, 50—52, 54 — 586, 63, 65, 74—76, 79—83, 86, 101, 102, 109, 110, 124, 134, 137, 142, 150, 158, 161, 162, 164, 166—169, 171, 173, 174, 177—179а, 186, 187, 189, 195, 201а, 203, 209, 215а, 247—249, 254, 256, 258, 259, 265.

Назарджишко¹⁾. Като мѣстно название се срѣща дори и у помацитѣ въ Дѡвленско — с. Делджилеръ, з. отъ Кестенджикъ, именно, „Харманчека“²⁾.

„Харманъ“ е терминъ почти всеобщъ у българитѣ и въ Добруджа, Бесарабия и Ю. Русия³⁾. Той е широко познатъ и въ задгранична Тракия: Ксантийско (Габрово), Гюмурджинско (Дервентъ, Дерекѡй, Сачанли), Одринско (Софуларъ, Дрешишна, Кемаль), Узункюпрійско (Ерменикѡй), Люлебургаско (Карамасли) Лозенградско (Кавакли), Чорленско (Синекли), Чаталджанско (Тарфа), и у малоазийскитѣ българи (Мандъръ).

б. Западнобългарскитѣ области се характеризуватъ съ преобладаванетоъ въ тѣхъ на означението „гѹмно“⁴⁾ „гѹвно“⁵⁾. Обрембски сѣди за всеобщностъ на този терминъ въ Западна България сама по три пункта: Курило (Софійско), Дорково (Чепинско) и Кърланово (Св. Врачко)⁶⁾, както и по общитѣ сведения на Д. Мариновъ⁷⁾. Това ние потвърждаваме съ повече набелязани мѣста, нѣкои отъ които се намиратъ далечъ по-наизтокъ, напр. въ С. България — Разградско, Бѣленско, Горноорѣховско, Троянско⁸⁾ и въ Софійско (Карта V 2). Че съ течение на времето означението „гѹмно“ : „гѹвно“ е отстъпвало на „харманъ“ личи както отъ споменатитѣ по-горе дублети въ Софійско, така и спомена за по-старото „гѹвно“ въ Тревенско⁹⁾, мѣстни названия: мах. „Гувнища“ при Якоруда¹⁰⁾, въ Малкотърновско¹¹⁾, а между тѣхъ има следи въ Казанлъшко¹²⁾. Нѣщо повече, остатъци и то живи отъ „гѹмно“ се срѣщатъ още и изъ най-източнитѣ предѣли на Българскитѣ извънгранични области. Така у българитѣ въ Ю. Русия — Мелитополски уѣздъ казватъ „гѹвно“¹³⁾, у т. нар. „шиковци“ въ Добруджа

1) 25.

2) 11. Срв. Известия на Нар. етногр. муз. VIII—IX, стр. 240.

3) Obrębski, Op. cit. II V. 16. За Бесарабия и Ю. Русия срв. и Державинъ, Op. cit. 74—75; Срв. и Moszyński, Op. cit. 200.

4) 30—34, 249, 255, 258, 271, 273а, 275, 275а, 305. За 273а срв. и Известия на Етногр. муз. II 153, редъ 38.

5) 242, 264, 272, 274.

6) Obrębski, Op. et loc. cit.

7) Мариновъ, Op. cit. 8, 150—151.

8) 156, 157, 159, 166, 174, 190.

9) П. Р. Славейковъ, Изъ лѣтописа на Попъ Йовча отъ Тръвна. СБНУ II 312.

10) Списъкъ за населенитѣ мѣста въ България споредъ преброяванетоъ на 31 дек. 1926 г. 1930, стр. 39.

11) Ив. Пандалеевъ, Приноси къмъ ист. на възт. дв. въ Одринско. Тракийска библ., № 6, стр. 340, 343.

12) Ив. Лековъ, Сп. Б. прегледъ (1933) II 162.

13) Державинъ, Op. cit. 74.

— гумно¹⁾. Това означение е характеристично и за редица постранджански села въ Ю. И. Тракия²⁾. Въ Македония „гумно“ е почти постоянно означение въ случая³⁾, както и за българитъ въ Моравско⁴⁾. Повсемѣстното събиране на мѣстнитѣ названия негли ще открие още множество следи отъ този терминъ.

Внѣ отъ Българско този терминъ е познатъ и на населението въ Босна и Херцеговина⁵⁾ и другаде въ Югославия⁶⁾, Албания⁷⁾. Този именно терминъ е билъ и общо славянски, както показва наличността му въ всички други славянски езици⁸⁾.

В. Трето название за тази целъ, сравнително много по-слабо познато по българскитѣ краища, е токъ (карта V 3). Преди време за славянскитѣ езиковедци тази дума на българска почва не е била известна⁹⁾. А Обрембски, безъ да посочи откъде черпи сведенията си, твърди, че се срѣща само въ С. З. България, като не е смѣтналъ за необходимо дори да я отбележи въ картата си¹⁰⁾. Отъ сведения, добити чрезъ писмена анкета, се оказа означението „токъ“ въ Софийско — едно мѣсто¹¹⁾, Ихтиманско — две¹²⁾, Панагюрско — три¹³⁾ и Разградско — три¹⁴⁾. Въ последнитѣ села, обаче се съобщава че „и въ старо време и въ ново народътъ нарича мѣстото на

¹⁾ М. Арнаудовъ, Северна Добруджа, СбНУ XXXV, 38, заб. 1.

²⁾ „Гумно“ (Пирогъ и Дерекъой — Лозенградско, Чанакча — Чаталджанско), „гүвно“ или „гүмно“ (Урумбегли — Бунархисарско), „гүвно“ (Цикинхоръ, Блага — Малкотърновско), „гүвну“ (Ятросъ — Визенско), „гүвну“ и „харманъ“ (Яна — Визенско).

³⁾ Срв. Тановић, Ор. cit. 340; Д. Ивановъ, Гевгелийскитѣ говоръ, стр. 124; К. Щапкаревъ, Сборникъ отъ народни умотворения, кн. VII (1891) 161. заб. 1 (За Охридъ, Струга и Кукушъ). Maček i, O zróžicowanie gwar Bogdańska. Lud Słowiański (Kraków) III. A. 103; Obrębski, Ор. cit. II. В. 16. Срв. и М. Дриновъ, Медно (бакърено) гумно, меденъ токъ въ словенскитѣ и грѣчки умотворения. Съч. II. 502 сл., 524.

⁴⁾ С. Христовъ, Материали за български речникъ отъ гр. Пиротъ, СбНУ VII. н. ум. 231.

⁵⁾ V. Vukasović, Narodna kuća ili dom s pokućstvom u Dalmaciji, u Hercegovini i u Bosni. Zbor. za nar. živ. i obič. I (1896) 27.

⁶⁾ Obrębski, Ор. et loc. cit.; М. Дриновъ, Ор. cit. 510 сл.

⁷⁾ А. М. Селищевъ, Славянское население в Албании (София 1931). 245 и 326 (селищно название Гуменица, Гоменица).

⁸⁾ Срв. E. Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch. 362.

⁹⁾ Такава е смѣтана отъ В. Вондракъ и отъ В. Облакъ. Срв. В. Облакъ, Нѣколко бележки върху старословѣнскитѣ паметници. СбНУ IX. стр. 18. Погрѣшността на това твърдение биде подчертана още отъ М. Дриновъ, Ор. cit. Съчин. II, 503, заб. 2.

¹⁰⁾ Obrębski, Ор. et loc. cit., заб. 1 и Мара XIII.

¹¹⁾ 270; ¹²⁾ 258, 259; ¹³⁾ 30, 33, 34; ¹⁴⁾ 154, 156, 159.

което вършее житото си „вжтѣкъ“. Че тази словна форма е бездруго въ връзка съ токѣ, получена отъ него чрезъ лабиализуванъ предлогъ о- (о-ток) и чрезъ редуциране на коренното о, а заедно съ това и по аналогия на думата вѣтъкъ, вследствие забравяне първичното значение на „оток“, т. е. по законитѣ на народната етимология, показва наличието на означението у гребенцитѣ въ Добруджа „отакѣ“ вм. токѣ¹⁾

Обр. 9. — Вършитба съ камененъ ваякъ и съ диканя, с. Абланица — Неврокопско.

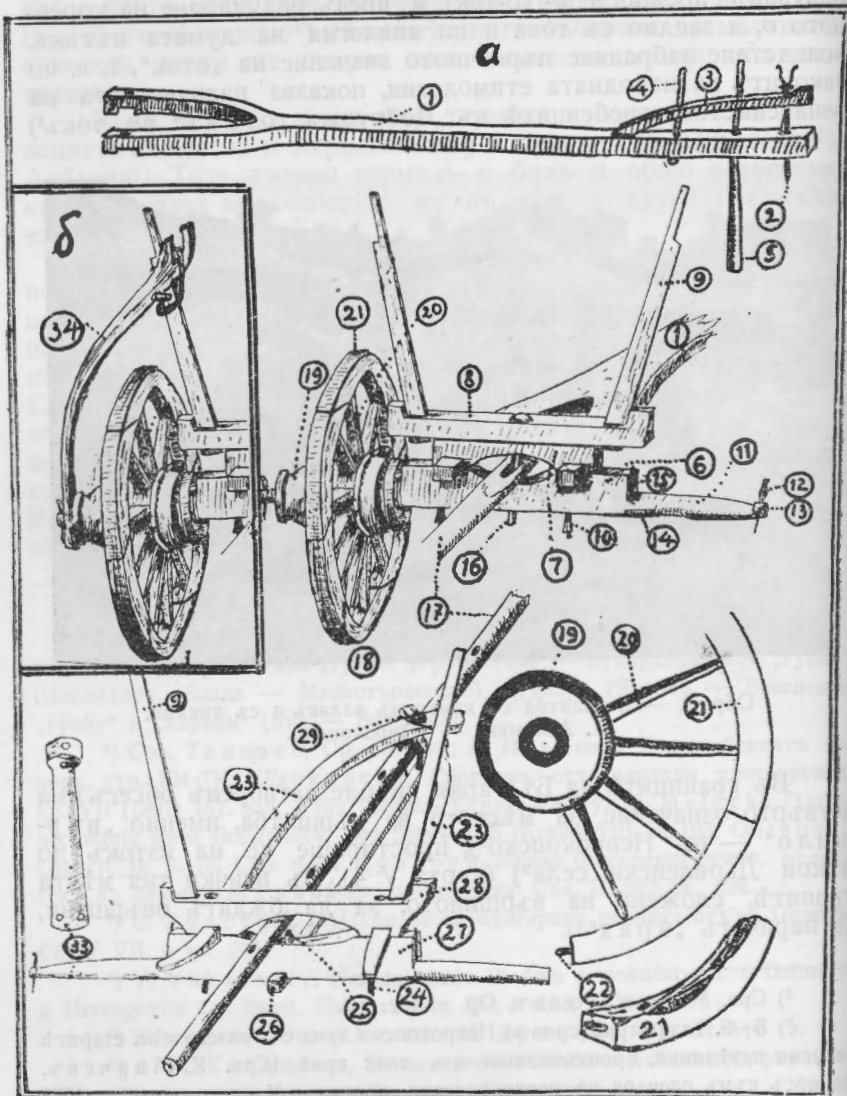
Въ границитѣ на България твърде затворенъ обсегъ има четвърто означение на мѣстото за вършитба, именно „вършило“ — въ Неврокопско²⁾, простираше се на изтокъ до нѣкои Дьовленски села³⁾ (карта V 4). Въ всички тия мѣста снопитѣ, сложени на вършилото, за да бждатъ овършени, се наричатъ „врах“⁴⁾.

¹⁾ Срв. М. Арнаудовъ, Ор. et loc. cit.

²⁾ 5—9. Тази характерна за Неврокопско дума е отразена и въ старитѣ писмени паметници, произхождащи изъ този край (Срв. К. Мирчевъ, Приносъ къмъ словаря на неврокопското наречие, Макед. прегледъ VIII кн. 2, стр. 118 — „варшѣло“, споредъ автора на статията, отъ с. Тешово)³⁾ 10.

⁴⁾ Подобно и у македонскитѣ българи (Mószuyński, Kult lud. Sł cz. I, 199; Małeckí, Dwie gwary macedońskie, 67; Тановић, Ор. et loc. cit.), както и въ С. З. България (Мариновъ, Ор. cit. 155; а само за Врачанско — Бешовишки, Материалъ за бълг. речникъ отъ Враца и околността му, СбНУ XIV 192). (Карта V 6).

Вънъ отъ границитѣ на България това означение се простира на югъ къмъ Драмско (с. Плъвня¹) и Солунско

Обр. 10. — Части на колата.

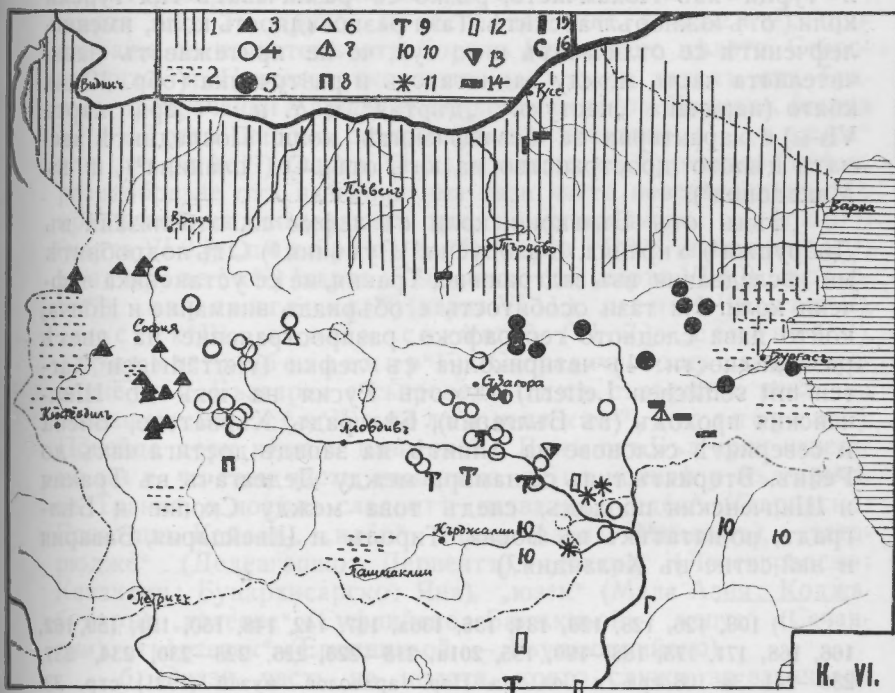
(с. Висока, Илиенецъ, Негованъ)². Въ други области до сега не е отбелязано.

¹) СБНУ VIII, 279.

²) Маѣски, Dwie gwary ... 66—67; Маѣски, O zróżnicowanie... стр. 103.

5. По отношение на *транспорта* у българския народъ има да се изтъкнатъ сѣщо тѣй множество географски различия. Границитѣ на тия различия показватъ твърде интересни успоредици или допълнения къмъ тия на културата, свързана съ обработването на земята и специално съ орачеството.

Нека се спремъ само върху разновидноститѣ на *четириколната кола*. Двуколката у българитѣ има широко при-

Типове четириколна кола и названия на пастуха. 1. Коли съ лефка (обр. 106); 2. Коли безъ лефки и безъ пастухъ (обр. 10а, но безъ часть 26); 3. пастухъ; 4. елекъ; 5. дъртия; 6. айгъръ; 7. кьопекъ сикия; 8. подбрадникъ; 9. татарникъ; 10. юсюсъ; 11. кърлангъчка; 12. кепче; 13. пжпъ; 14. кюстекъ; 15. жабка; 16. сапонка.

ложение и съдържа твърде ценни историко-културни указания, само че за нея за сега не разполагаме съ достатъчно събрани сведения. Сравнително по-нови културни отражения имаме въ четириколната кола, но затуй пъкъ твърде характеристични и за по-къснитѣ влияния върху културата на българитѣ въ днешнитѣ граници на Царството.

Въ четириколната кола днесъ има две разновидности: кола съ подпорки на слѣпцитѣ, които подпорки излизатъ отъ ржавитѣ на осѣта (обр. 106). Най-честото название на тия подпорки е лефка. Може да се приеме, че тия коли се

срещатъ изключително въ С. България, съ граници гребенътъ на Стара планина, като въ източната областъ на Балкана, въ басейна на Камчията сж употрѣбени предимно отъ турското население и заедно съ него минаватъ и на югъ и могатъ да се срещнатъ дори въ Бургаско — наредъ съ безлефченитъ¹⁾ (карта VI 1). На пазаритѣ въ Ю. И. България, (Нова загора, Ямболъ, Карнобатъ, Бургасъ), кждето слизатъ и турци изъ Покамчието, рѣзко се различаватъ тия турски коли отъ южнобългарскитѣ. Тази разновидностъ коли, именно, лефченитъ се отличаватъ и по туй, че не притежаватъ заячителната частъ между задната ось и разточника (обр. 10a₂₆), която (наричана „пастухъ“, „дъртия“ и т. н. — срв. карта VIз-16) е характерна за безлефченитъ коли. Последнитѣ заематъ цѣлото пространство на югъ отъ Ст. планина²⁾ и въ Македония³⁾.

Вънъ отъ България коли съ лефки сж отбелязани въ Добруджа⁴⁾, Украйна, Бѣлорусия,⁵⁾ Румъния.⁶⁾ Отъ подробнитѣ ми изследвания изъ задгранична Тракия, не се установиха лефчени коли. На тази особеностъ е обърналъ внимание и Нопча, който дава следното географско разпространение на дветѣ разновидности: 1) четириколна съ лефки (vierrädri gen Karren mit seitlichen Leitern) — отъ Русия на югъ до Шипченския проходъ (въ България), Бѣлградъ, Хърватско, Виена и севернитѣ склонове на Алпитѣ, на западъ достига чакъ до Рейнъ. Вториятъ типъ се намира между Дедеагачъ въ Тракия и Шипченския проходъ, следъ това между Скопие и Бѣлградъ, по-нататкъ въ Босна, Тиролъ и Швейцария, Бавария и най-сетне въ Холандия.⁷⁾

¹⁾ 108, 126, 128, 129, 134, 136, 136а, 137, 142, 148, 150, 151, 159, 162, 166, 168, 171, 175, 183—190, 195, 201а, 218—220, 226, 228—230, 234, 237, 239—241. За 108 срв. и Год. на Нар. археолог. музей (1921) стр. 33. За цѣло Врачанско срв. и Бешовишки Ор. cit. СбНУ XIV 224. За 150 срв. и Ecsedi, A bolgár földön, Debrecen 37. Даденото описание и рисункитѣ на българската кола у Иречека, Княжество България, ч. II — Пжтувания, стр. 185—189 сж твърде неточни. Сведенията нѣматъ мѣстоозначение, а поради неточността имъ не може и да имъ се даде такова. Българска кола отъ Костандово (16) и, разбира се, безлефчена, е дадена въ снимка у К. Moszyński, Kult. lud. I, tabl. XXVIII₁.

²⁾ Въ всички селища на югъ отъ Стара планина, за повече отъ 40, отъ Трънско до Малкогърнѣвско нарочито е означено, че нѣматъ лефки.

³⁾ Н. П. Кондаковъ, Македония — археологическое путешествие. Спб. 1909, стр. 288, 289, обр. 191 и 192.

⁴⁾ Мои сведения.

⁵⁾ Срв. К. Moszyński, Ор. cit. Tabl. XXVIII₂, Рyc. 521, 522₂ и стр. 646.

⁶⁾ T. Paphagi, Images d'ethnographie roumaine II, стр. 57а; 59b; 84а, b; 85а; 169b.

⁷⁾ Нopса, Ор. cit. 139.

а) Особеността на безлефченитѣ коли — връзката между задната ось и лесичинитѣ (обр. 10 а. 25) има твърде разнообразни названия въ различнитѣ географски области. За изяснение на нейното произхождение, това разнообразие въ означенията не е безъ значение.

Група селища по горното течение на Искъръ, началото на Струма и Трънско — до гребена на Ст. планина се характеризиратъ съ означението на тази частъ „пастухъ“¹⁾ (карта VI. 3); друго, по-често название е едекъ²⁾, простираще се на изтокъ отъ Горенъ Искъръ по цѣлото Старозагорско и Новозагорско поле на югъ и западъ отъ Тунджа, прекрачайки Марица въ Борисовградско и Харманл. (карта VI 4.). Трето широко разпространено название е „дъртъа“ или „търтъа“³⁾ (карта VI 5.), стигаще до Бургаско. Голѣмо разнообразие отъ названия има тази частъ повечето вниъ отъ предѣлитѣ на споменатитѣ три, но спорадично: „аигѣр“⁴⁾ (карта VI 6.); „подбрáдник“⁵⁾ (карта VI 8.); „татарник“⁶⁾ „татаріозѣк“⁷⁾ (карта VI 9), „юсүс“⁷⁾ (карта VI 10), „дрѣфче“⁹⁾, „кърлангѣчка“¹⁰⁾ (карта VI 11.), „кепче“¹¹⁾ „пѣп“¹²⁾, „кюстѣк“¹³⁾, „кьопѣк сикѣа“¹⁴⁾ (VI 7.), „сапѣнка“¹⁵⁾, „дракма“¹⁶⁾, „белдемир“¹⁷⁾. Спорадичното му разпространение въ С. България е съпроводено и съ свършено различни названия: „кюстѣк“¹⁸⁾, „долня жапка“¹⁹⁾, „подпорка“²⁰⁾. Понейде дори нѣма и название²¹⁾. Вниъ отъ България известно ми е, че тази частъ, намираща се по колитѣ у българитѣ въ Тракия, е носѣла следнитѣ названия: „едѣк“ (Одринско: Еспитлии, Кемаль), „идѣк“ (Мала Азия: Мандъръ), „татарюджѣ“ (Дедеагашко: Дервентъ), „юксус“ (Лозенградско: Каваклии, Бунархисарско: Яна), „юзѣк“ (Мала Азия: Коджабунаръ), „гелепче“ (Суфлийско: Балжккьой), „кепче“ (Сачанлии), „гьдттезек“ (Ерменикьой — Узункюпрійско).

б) Онази частъ на колата, която служи за закачване теглещия я добитъккъкъ (обр. 10а₂₁), има главно две названия, границата между които въ днешна България има почти диагонално положение — отъ с. и. къмъ ю. з. Северозападната частъ се характеризова съ означението процепъ¹⁾, а югоиз-

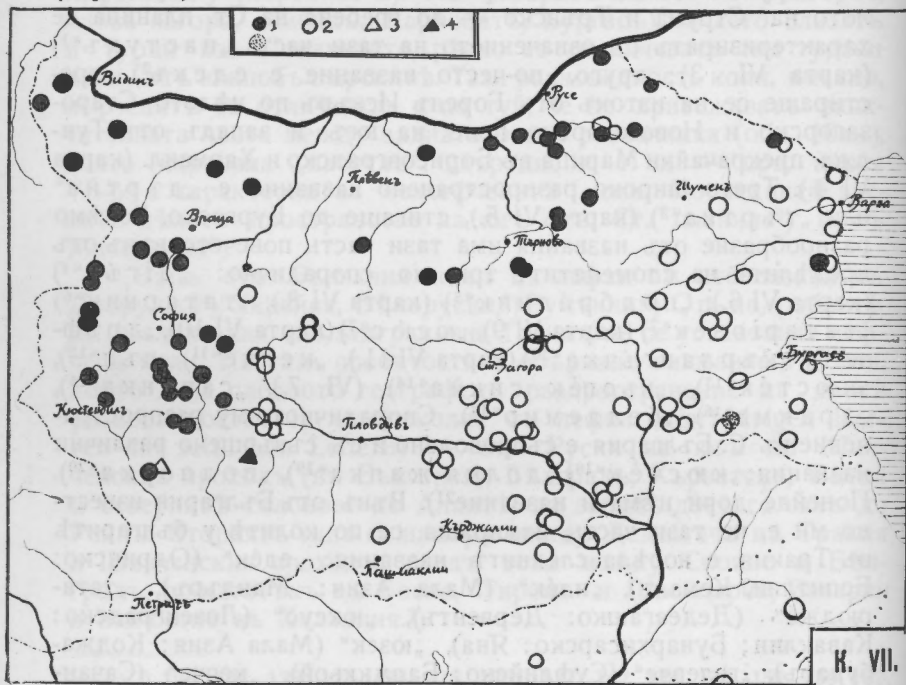
1) 269, 271, 272, 279, 280, 274, 275а, 292—295, 301, 304, 305

2) 18—20, 24, 30, 46, 47, 55, 62, 97; „идѣк“: 52, 56, 57; „идѣк“: 50; „татаріозѣк“ или „юдѣчка“ 52; „іозѣк“ 586.

3) 113. 4) 247. 5) 13. 6) 45, 48а, 71. 7) 52. 8) 73, 74. 9) 48. 10) 76, 79, 82. 11) 80. 12) 69. 13) 91, 92, 94, 168. 14) 93. 15) 270. 16) 60; 17) 58. 18) 168 19) 177. 20) 203. 21) 77.

21) „Прѣцап“: 213, 216, 218, 220, 226, 237, 239, 285; „процап“: 272, 275а, 290; „прѣцеп“: 230, 234, 277, 279, 283, 298; „процеп“: 228, 229; съ неизв. ударение „процеп“: 142, 156, 161, 164, 166, 167, 169, 171, 173, 174, 179а, 180, 189, 190, 203, 242, 249, 262, 264. 270, 275. Съ неизвестно ударение „процап“ 255, 258, 259, 274; „процап“ — 168; и неустано-

точната съ аръш¹⁾. Поединично ми сж известни и други две названия: „возилки“ (pl. t.)²⁾ и „водило“³⁾ — сѣ въ югозападния кжтъ на България, което дава основание да се смѣта, че може да има и повече случаи отъ означения съ този коренъ вод:воз — и то изъ областъта на Родопитѣ (карта VII).

Названия на процепа (обр. 10а₁): 1. Процепъ; 2 аръшъ; 3. возилки; 4. водило.

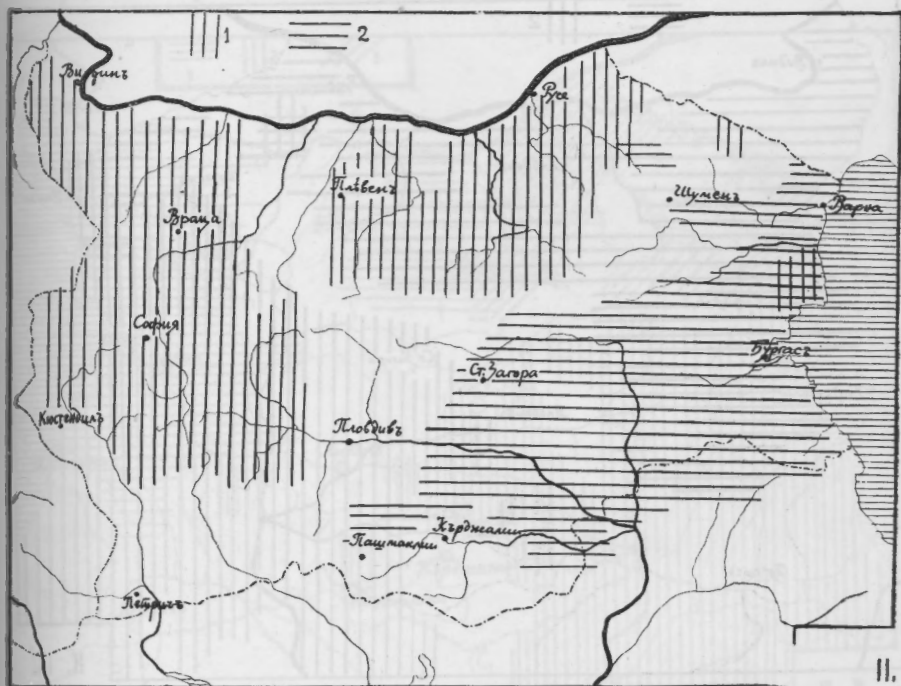
в) Почти сжщото разпространение иматъ дветѣ названия на осьта (обр. 10а₆ и 27) — С. З. България — „òс“⁵⁾, а вено „процеп“ или „процап“ 133, 162, 167, 179, 189, 195, 271, 272, 281, 292—297, 303, 304, 308.

¹⁾ „аръш“ 30, 40а, 45, 46, 48, 48а, 50, 58, 58б, 62, 64, 66, 69—71, 74, 76, 79, 80, 82, 86, 92—95, 97, 99, 101—103, 107, 109, 112—114, 116, 116а, 118, 124, 128, 129, 134, 136, 136а, 137, 141, 142, 150, 157, 159, 167, 247, 248, 250, 256; „ларъш“: 18—25, 72, 94, 120, 122, 147; „ъръш“: 54, 58а, 61; „ръш“: 38, 47, 53, 55, 57.

²⁾ 13. ⁴⁾ 308.

³⁾ 13, 18—24, 30—34, 142, 154—159, 162, 164, 166—169, 171, 173—175, 177, 179, 179а, 180, 185, 189, 201а, 203, 216, 218, 220, 226, 228, 229, 234, 239, 242, 247—249, 251, 254, 255, 259, 363, 269—272, 274, 275, 275а, 277, 279—281, 283, 283—290, 292—305, 308; ось и дингилъ: 134, 129, 161.

Ю. Източна — „дингилъ“¹⁾. Двойно означение се срѣща само въ нѣкои селища южно отъ долното течение на р. Камчия (селата Арнауткѡй Варн. и Бараклии Анхиалско). Задгранична Тракия спада къмъ източната частъ (карта VIII). Отъ дветѣ означения — „ос“ е общославянско²⁾.

Названия на осѣта (обр. 10ае и 27): 1. осѣ ; 2. дингилъ.

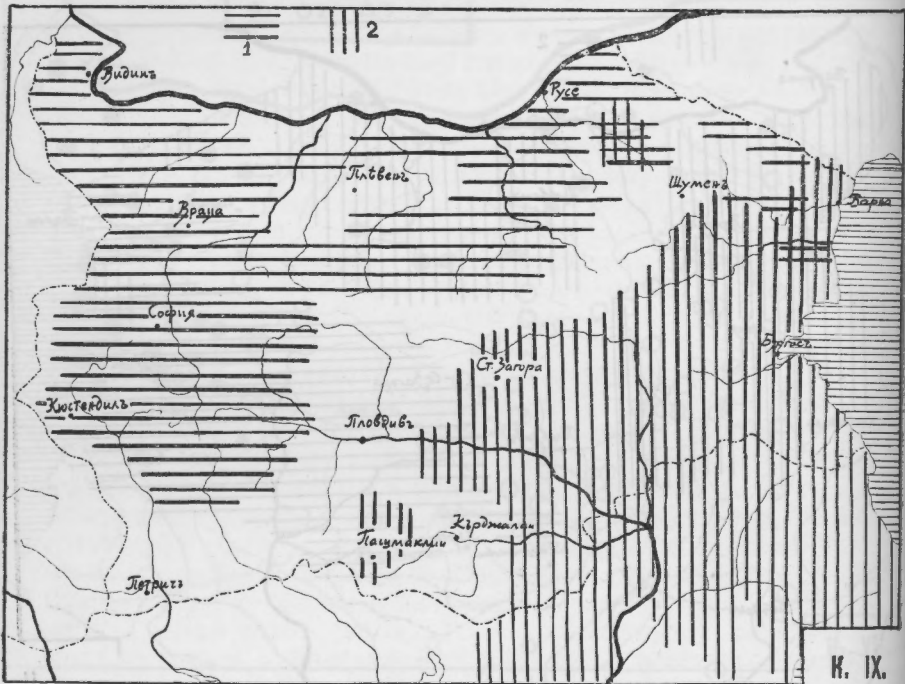
г) Въ тази група на географско разпространение спадатъ и две означения на частитѣ на колелото, именно (обр. 10а 21). Първата частъ, по която колелото стѣпя или се тѣркаля по земята въ С. З. България се нарича наплатъ³⁾, а въ Ю.

¹⁾ 406, 45—48а, 50—586, 62—66, 69, 76, 79, 80, 82, 86, 92—95, 97, 99, 101—103, 109, 111, 114, 116а, 118, 120, 122, 124, 125, 128, 137, 150.

²⁾ Miklosich, Etymol. W-buch d. sl. Spr. подъ os — стр. 227.

³⁾ „наплат“ (м. р.) 13, 18—24, 30—32, 134, 141, 142, 155, 166—169, 174, 175, 177, 179, 179а, 190, 195, 201а, 203, 216, 218—220, 226, 228—230, 234, 237, 239, 242, 247—250, 253—255, 258, 259, 263, 269—272, 274—275а, 279, 280, 283, 285, 290, 292—305, 308; „наплата“ (ж. р.), 161, 162, 164, 171, 173, 189.

Източна — опсида¹⁾ (карта IX). Областитъ сж сравнително твърде чисти отъ смѣсвания или двузначавания. Изключения ще има само у нѣкои селища на Варненско (Арнауткѡй). Чисто югоизточно означение иматъ и българитъ въ задгранична Тракия и Мала Азия²⁾.

Означения на наплата (обр. 10а 21): 1, наплата; 2, опсида.

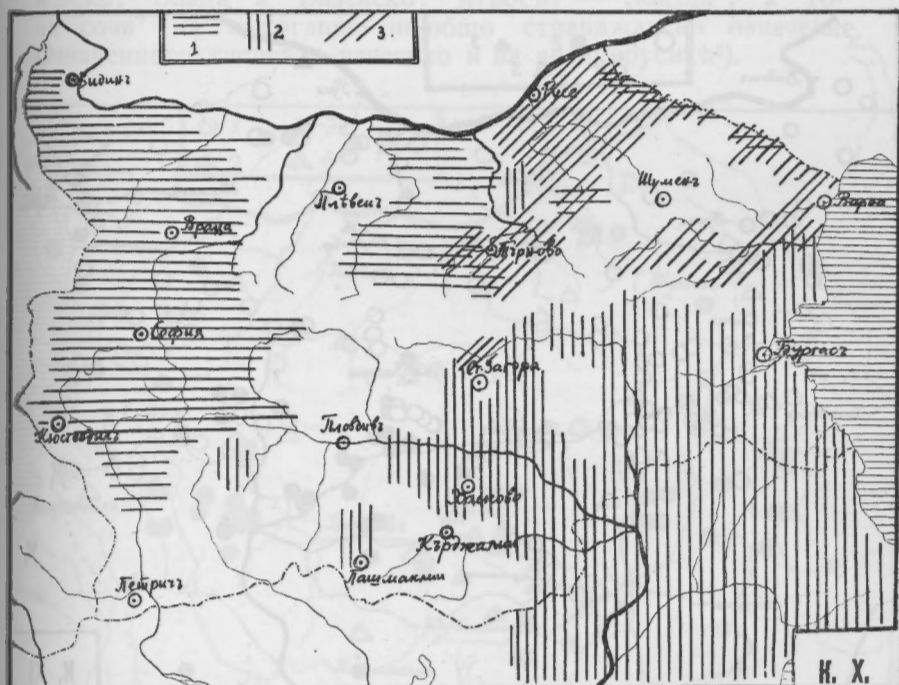
д) Втората часть — излизащитъ радиално спици отъ главината (обр. 10а 20) — се нарича въ с. з. области спица³⁾

¹⁾ Най-често „упцида“, „опцида“: 40а, 45, 46, 50—52, 54—58, 62, 64, 69—76, 79—82, 86, 92—95, 97, 99, 101, 102, 107, 109, 111, 114, 116а, 118, 120, 124, 128, 129, 134, 136, 136а, 137, 145, 156, 157, 159; или дори „вапцида“ 38, 47, 48, 65, 66.

²⁾ Навредъ „опсида“ или „упцида“ — споредъ говорнитъ особености — или „вопцида“ (Малкъ Дервентъ — Димотишко) и „испцида“ (Сачанлии — Гюм.), „юспит“ (Мънастиръ — Гюм.).

³⁾ Почти навредъ „спцица“, „спцица“ — по всички селища, споменати за колата, кждето не е нито „пармакъ“, нито „кракъ“: 18—24, 30—32, 175, 177, 189, 190, 195, 203, 216, 218, 220, 226, 228—230, 234, 237, 240, 242, 247—250, 253—255, 258, 259, 263, 269—272, 274—275а, 280, 281, 283, 825, 290, 292, 305, 308. „Спица“ и „кракъ“, 142, 171, 176.

а въ югоизточнитѣ „пармак“¹⁾. Известна особеностъ представляватъ въ това отношение селищата въ С. Източна България между Янтра, Ст. планина и Камчията, където тази частъ се нарича „кракъ“²⁾ (карта X). Двойствени означения — спица и кракъ се срѣщатъ въ Балбунарско (Юнузларь) и — пармакъ и кракъ — въ Варненско (Петре). На югъ отъ Ст.

Означения на спицата (обр. 10а 20): 1. спица; 2. пармакъ; 3. кракъ.

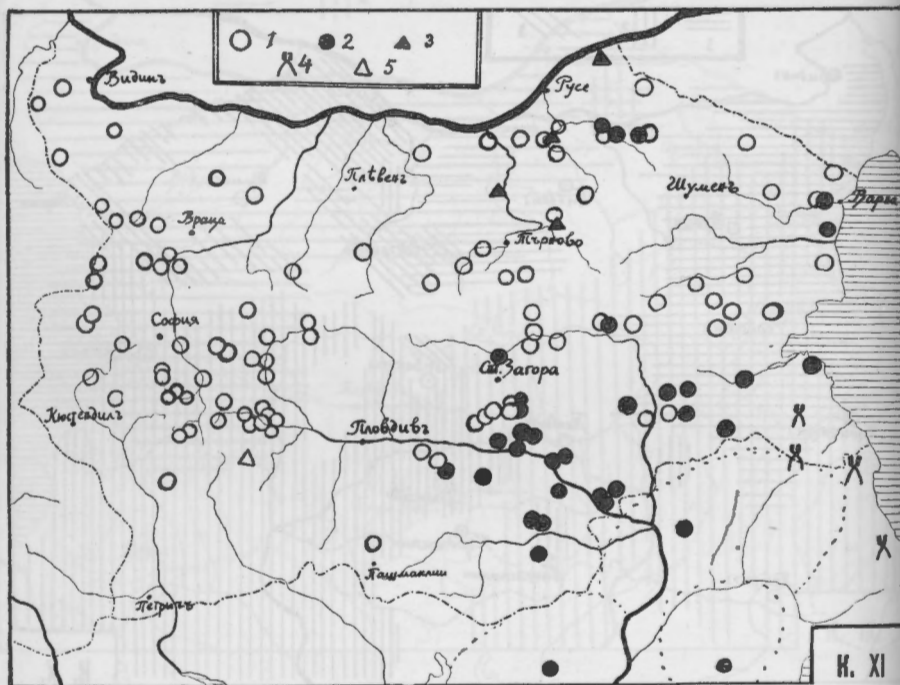
планина „кракъ“ се срѣща, поне доколкото сведенията ми се простиратъ, въ Казанлъшко — с. Розово. И въ този случай у тракийскитѣ и малоазийски българи имаме навредъ означението характерно само за Ю. И. България — „пармакъ“.

¹⁾ „пармакъ“ 13, 40а, 45—48а, 50—52, 56, 57, 64, 65, 69, 72, 74—76, 79, 80, 82, 86, 92—95, 97, 99, 101, 103, 109, 111, 114, 116а, 118, 120, 122, 124, 129, 134, 172; „пармакъ“ или „кракъ“ 136; „пармакъ“ 55, 58, 58а, 69—71, 73, 80, 97. Интересно е, че и у великоруситѣ имаме съответно означение — „палец“ — D. Zelenin, Op. cit. 138.

²⁾ 62, 106, 107, 128, 136—137, 141, 150, 156, 157, 159, 161, 164, 166—169, 173, 174, 179.

Отъ всички тия названия у другитѣ славяни е известно *спица*, т. е. е общо славянско¹⁾.

е) До известна степенъ географско подобие иматъ названия на дветѣ криви части, които свързватъ задната ось съ съединителната върлина (обр. 10а 23). На с. зап. отъ диагоналната линия Силистра, Петричъ имаме почти навредъ

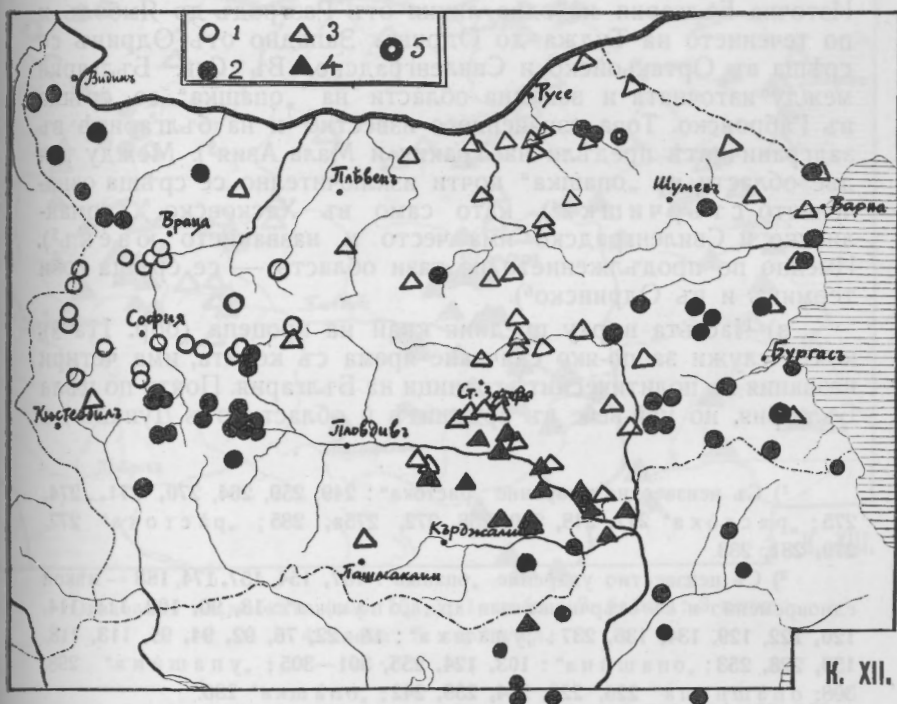
Означения на лесичинитѣ (обр. 10а 23): 1. лесица; 2. кърлангъчки; 3. потиги; 4. клеци; 5. кривулъ.

лесици. Това означение обаче заема и областта на означението „кракъ“ при спицитѣ, па дори слиза и по-наюгъ въ Бургаско, Старозагорско, Новозагорско и дори въ Родопитѣ.²⁾ Ин-

¹⁾ K. Moszyński *Polesie Wschodnie*, 1927; D. Zelenin, *Op. cit.* 138; K. Moszyński, *Kult. lud.* I, 646.

²⁾ „лесйци“ (ед. ч. „лесйца“) 28, 47, 111, 166, 168, 169, 171, 173, 190, 201а, 203, 213, 216, 218, 223, 234, 239, 242, 272, 279, 308; „лясици“ (тъй написано въ анкетнитѣ листове) 180, 188; „лесйчини“ (ед. ч. лесйчина“) 18—24, 156, 247—250, 253, 255, 258, 275а, 290, 298; „лесичѣтини“ (ед. ч. „лесичѣтина“) 290, 300—305; „лисйчини“ (ед. ч. „лисйчина“) 259, 264; „лисйци“ (ед. ч. „лисйца“) 40а. 52—54, 57, 58, 63, 64, 66, 92, 101—103, 114, 128, 129, 134, 136, 137, 141, 142, 161, 174, 178, 179а, 220, 226, 237, 262, 267, 270, 271, 274, 275, 277, 281, 283, 285.

тересно е, че въ областта на „кракъ“ за сплицата срѣщаме непознатото другаде „пѣтиги“¹⁾, а на югъ — на мѣстото на „пармакъ“ — кърлангъчки²⁾. Въ Зап. Родопи срѣщаме и названието „кривул“³⁾, а въ Малкотърновско — „клещи“⁴⁾. Кърлангъчки се наричатъ изобщо и отъ задграничните тракийци. Само въ Постранджиеето имаме понѣкъде (Малкотърновско: Блага и Визенско: Ягросъ) — „клещи“, а това сочи на нѣкогашно по-общо странджанско означение. Означението лисица е известно и на великоруситѣ⁵⁾.

Означения на разтоката (обр. 10а и 17): 1. разтока; 2. опашка; 3. стърчишка; 4. юзекъ; 5. куйрукъ.

¹⁾ „пѣтиги“ (ед. ч. пѣтига“) 164, 167, 174, 175 — понѣкъде заедно съ „лисици“ или „кърлангъчки“.

²⁾ „кърлангъчки“, „карлангъчки“, „карлѣнгъчки“ (ж. р.) 48, 48а, 50, 51, 57, 58—59б, 62, 69—74, 76, 79, 80, 82, 97, 99, 116а, 124, 134; „кърлангъчи, карлѣнгъчи“ (ж. р. dualia tantum, опредѣляни съ „едни“ т. е. единъ чифтъ) 86, 90, 94, 95, 101, 118, 136а, 154, 157. Нѣкои се употрѣбаватъ покрай лисици или потиги; „квѣрѣнгъчи“ (ед. ч. квѣрѣнгъча) 161; „калѣнгъчки“ (ед. ч. „калѣнгъчка“) 45.

³⁾ 13. ⁴⁾ 120, 122.

⁵⁾ Zelenin, Op. cit. 138.

ж) Върлината, която съединява преднището съ заднището (обр. 10а 17) носи въ срѣдна Западна България (съ граници горе-долу: горното течение на Тополница, горното течение на р. Палакария (Самоковско), горното течение на р. Струма, а отъ северъ — гребена на Стара планина) — название разтока¹⁾. (Карта XII) Означение на тази частъ съ сжщия корень се срѣща и у нѣкои източни славяви (украинцитѣ) — „pidtoka“. Това название единъ видъ като клинъ раздѣля намиращето се южно и северно отъ него опашка²⁾. Интересно е, че това означение, следъ широко прекъсване се срѣща почти въ цѣла Източна България на една линия отъ Разградъ до Ямболъ и по течението на Туджа до Одринъ. Западно отъ Одринъ се срѣща въ Ортакойско и Свиленградско. Въ Сев. България между източната и западна области на „опашка“ се срѣща въ Габровско. Това означение е известно и на българитѣ въ задграничнитѣ предѣли на Тракия и Мала Азия³⁾. Между тия две области на „опашка“ почти изключително се срѣща означението стърчишка⁴⁾, като само въ Хасковско, Харманлийско и Свиленградско има често и названието юзѣкъ⁵⁾. Именно по продължението на тази област — се срѣща този терминъ и въ Одринско⁶⁾.

з) Частъта върху предния край на процепа (обр. 11а з), която служи за по-яко скачване ярема съ колата, има четири названия въ политическитѣ граници на България. Почти по цѣла България, но най-вече въ срѣднитѣ ѝ области отъ Дунавъ до

1) Съ неизвестно ударение „растока“: 249, 259, 264, 270, 271, 274, 275; „растѡка“ 217, 248, 250, 258, 272, 275а, 285; „растока“ 277, 279, 281, 283.

2) Съ неизвестно ударение „опашка“: 137, 154, 157, 174, 188 — нѣкои едновременно и съ стърчишка или др.; „опашка“: 13, 90, 102, 111, 114, 120, 122, 129, 134, 136, 237; „упашка“: 18—22, 76, 92, 94, 95, 113, 118, 150, 228, 253; „опашйна“: 103, 124, 255, 301—305; „упашйна“ 298, 308; опашница“ 226, 229, 234, 239, 242; „опашка“ 230.

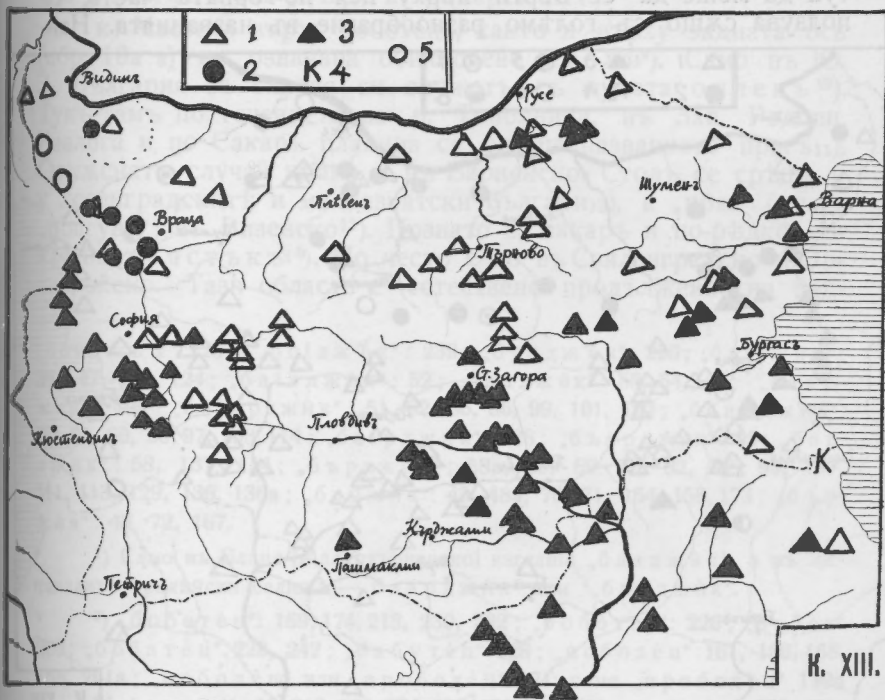
3) „Упашка“ (Мал. Дерв.—Димот.; Мандъръ—М. Аз.), „упашка“ (Лезгаръ—Малгар.; Карамасл.—Люлебург.; Коджабуваръ — М. Аз.), „ѡпашка“ (Блаца — М.Търн.), „упшка“ Каваклии — Лозенгр.), „пашка“ или „пашка“ (Сачалини — Гюм., Балжкѡй, Мерхамлии, Дервентъ — Дедеаг.; Чопкѡй, Ерменикѡй — Узункюпр.).

4) „Стърчишка“ или „стрѣйшка“: 38, 40а, 47, 52—54, 57, 58, 58б, 62—64, 69, 82, 86, 97, 99, 120, 122, 129, 134, 142, 156, 164, 168, 201а, 203, 262; „стърчишка“: 247; „стърѣйга“: 180; „стърчиште“: 213—290; „стърчѣга“, „стърчѣга“: 66, 101, 141, 166, 167, 169, 171, 173, 179а, 190; „стърчѣшка“: 136а.

5) „юзѣкъ“: 45, 48а, 50, 71, 80; „юзѣкъ“: 48; „везѣкъ“ 72; „евзѣкъ“: 70; „ивзѣкъ“: 51, 73.

6) „юзѣкъ“ — (Еспитлии, Кемаль — Одринско, Мънастиръ — Димот.)

Родопитѣ се срѣща названието „жѣпка“¹⁾ (карта XIII). Западно отъ Искѣра въ С. З. България се срѣща и „бабѣца“²⁾, а зап. отъ Искѣра на югъ отъ Ст. планина и въ цѣла Ю. И. България, па често и въ С. И. България — кепче³⁾. Това последното название се срѣща най-често и въ задгранична

Означения на жабката (обр. 10а): 1. жабка; 2. бабица; 3 кепче;
4. клапа; 5. скрипуша.

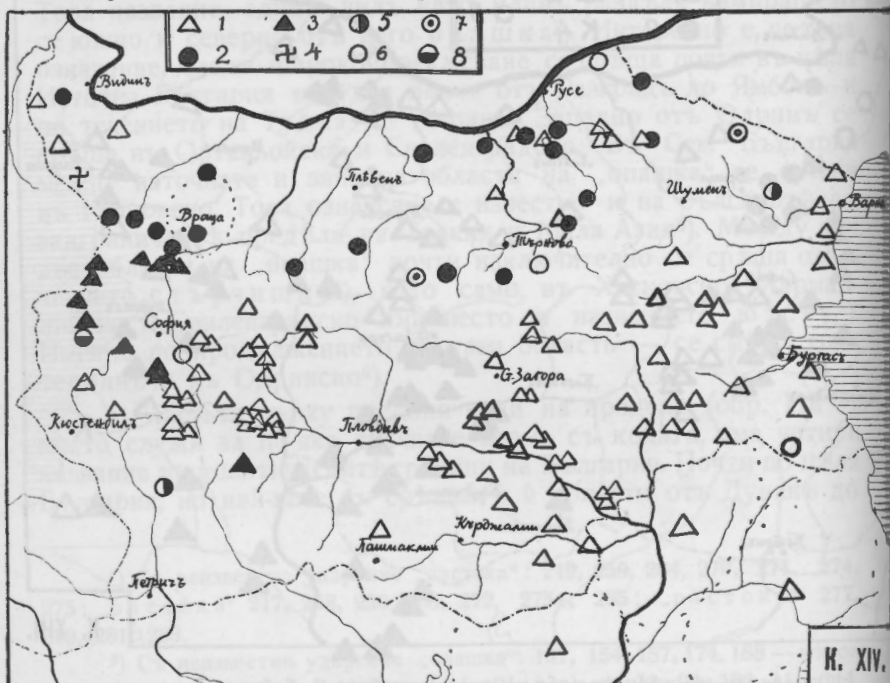
¹⁾ „жѣпка“: 13, 18—24, 64, 65, 107, 120, 128, 137, 142, 164, 166, 168, 169, 171, 173, 174, 177, 179а, 183, 190, 211а, 203, 213, 218, 220, 239, 242, 247—250, 253, 255, 259, 262, 264, 270, 272, 275а; „жѣпка“: 111; „жѣба“: 66; „джѣпка“: 63, 129, 136а, 180.

) 216, 226, 228—230, 271.

³⁾ „кепче“: 47, 48, 58а, 70—72, 86, 93, 95, 97, 99, 113, 114, 128, 134, 136а, 157; „кепчѣ“: 79, 80, 92; „кепча“: 45, 51, 52, 54, 57, 58б, 154, 156, 167; „кипча“: 58; „кипча“: 124; „кюпча“: 76, 91, 118; „кюпча“: 69; „кѣпча“: 122; „кепчѣя“: 274, 285; „кипча“: 232, 242, 258, 275; „кюпча“: 298; „кпччѣлик“: 53; „кепчѣлик“: 38, 62; „кюпчѣлик“: 40а; „кепчѣжѣк“: 48а, 73, 101; „кепчѣжѣк“: 50; „чѣрѣкѣя“: 277, 279, 283.

Тракия¹⁾ но се срѣща и „жапка“²⁾ и „клапа“³⁾ Въ С. З. България, въ пограничните салища се срѣща и названието „скрипуша“⁴⁾.

и) Онази част върху предната ось, която служи за яко скопчаване вилата на процепа (обр. 10а 7), както и за туй да може да се върти върху нея по-горната част, се ползува сжщо съ голѣмо разнообразие въ названията. Най-

Означения на боботеца (Обр. 10а 7): 1. боеджикъ-барджикъ; 2. боботецъ-прободецъ; 3. ястъкъ; 4. одрина; 5. прагъ; 6. столъ; 7. гърди; 8. дъска.

многочислено е означението бояджикъ — боярджикъ — срѣщаще се въ цѣла Южна и Източна България, па не липсва и въ с. западната ѝ част⁵⁾. Този терминъ владѣе и

¹⁾ „кѣпче“ (Дервентъ, Мархамли — Гюмурдж.; Малкъ Дервентъ — Димот.; Чопкъой, Ерменикъой — Узунк.; Яна — Бунарх.), „кипчѣ“ (Мандъръ — М. Аз.), „кюпчѣ“ (Коджаб. — М. Аз.), „кепчѣ“ (Балжкъой — Дедеаг., Мънастиръ — Гюм., Есптли, Кемалъ — Одр., Карамасли — Люлеб., Кавакли — Лозенгр.), „кепч'а“ (Сачалии — Гюмурдж.).

²⁾ Ятросъ — Визенско.

³⁾ Блаца — Малкотърновско.

⁴⁾ 234. 237.

⁵⁾ „боаджикъ“: 50, 536, 242, 248, 249, 258, 259, 264, 285, 290; „боеджикъ“: 18—24, 134, 233, 247, 250, 253, 255; „буеджикъ“: 298;

въ цѣла Източна и Западна Тракия¹⁾. Сравнително голѣма площъ заема и боботецъ — пробудецъ²⁾ — по-голѣмата частъ на Северна България. Главно западно отъ Искѣра — между Стара планина и горнитѣ течения на Палакарията и Струма се срѣща означението ястѣкъ³⁾. Другитѣ по единично означения сж: „ѡдрина“⁴⁾, „праг“⁵⁾, дѣска⁶⁾, „столъ или столецъ“⁷⁾ и „гърди“⁸⁾ (карта XIV).

к) Частъта върху боботеца, както и върху задната ось (бр. 10а в) се означава обикновено столъ⁹⁾. Само въ Ю. България за случая си служатъ съ думата опленъ¹⁰⁾. Сукъ-тамъ по течението на р. Тополница, въ Зап. Родопи, Разлога и по Сакаръ планина се срѣща названието прагъ¹¹⁾. Откъснатъ случай имаме и въ Варненско. Столъ се срѣща и Лозенградскитѣ и малоазиатски българи¹²⁾, а „прак“ (мн. ч. прагувѣ“) въ Визенско¹³⁾. Познато е, макаръ и по-рѣдко, означението ястѣкъ¹⁴⁾. По често е то въ Свиленградско и Орхакъойско. Тази областъ е естествено продължение на зад-

„бояджѣк“: 237; „боиджѣк“: 239; „буаджѣк“: 226; „баиджѣк“: 38, 47, 120, 124; „баиаджѣк“: 52; „бааджѣк“: 53, 54, 57; „бааджѣк“: 40а; „баіарджѣк“: 51, 62, 66, 86, 99, 101, 102; „баарджѣк“: 76, 79, 80, 90, 97, 103, 114; „баирджѣк“: 128; „бѣарджѣк“: 95; „барджѣк“: 58, 137, 154; „бѣрджѣк“: 58а, 60, 69, 73, 82, 92, 94, 107, 111, 113, 129, 136, 136а; „баржѣк“: 45, 48а, 70, 71, 154, 156, 173; „бѣржѣк“: 48, 72, 167.

1) Само въ Блага (Малкотърновско) изглаша „бааджѣк“, а въ останалитѣ тракийски селища — „баарджѣк“ или „барджѣк“.

2) „боботѣц“: 169, 174, 213, 230, 262; „бобѡтѣц“: 226; „бобѡт“: 203; „бобатѣц“: 229, 242; „бабутѣц“: 228; „пободѣц“: 161, 166, 168, 188, 201а; „пободѣц“ или „прободѣц“: 171; само „прободѣц“: 179а

3) „іастѣк“: 13, 216, 272, 274, 275, 277, 279, 281; „іастѣк“: 270, 271.

4) 234.

5) „прак“: 308; „прѣк“: 141.

6) „дѣска“: 283.

7) „стол“: 164, 180; „стол“ или „столец“: 175а.

8) 142, 190.

9) 38, 45, 47, 48а, 52—54, 57—58б, 60—62, 66, 69, 80, 82, 86, 92, 94, 95, 97, 99, 101—103, 106, 114, 122, 124, 128, 129, 134, 136, 136а, 137, 141, 142, 161, 164, 166—169, 171, 173, 174, 179а, 180, 188, 190, 201а, 203, 213, 218, 226, 228—230, 234, 237, 239, 242, 262, 270.

10) „оплен“: 40а, 247, 248, 250, 255, 258, 259, 264, 271, 272, 274—275а, 277, 279, 281, 283, 285, 280, 301—305; „уплен“: 18—21, 216, 242, 298.

11) 13, 91, 118, 120, 249, 253, 308.

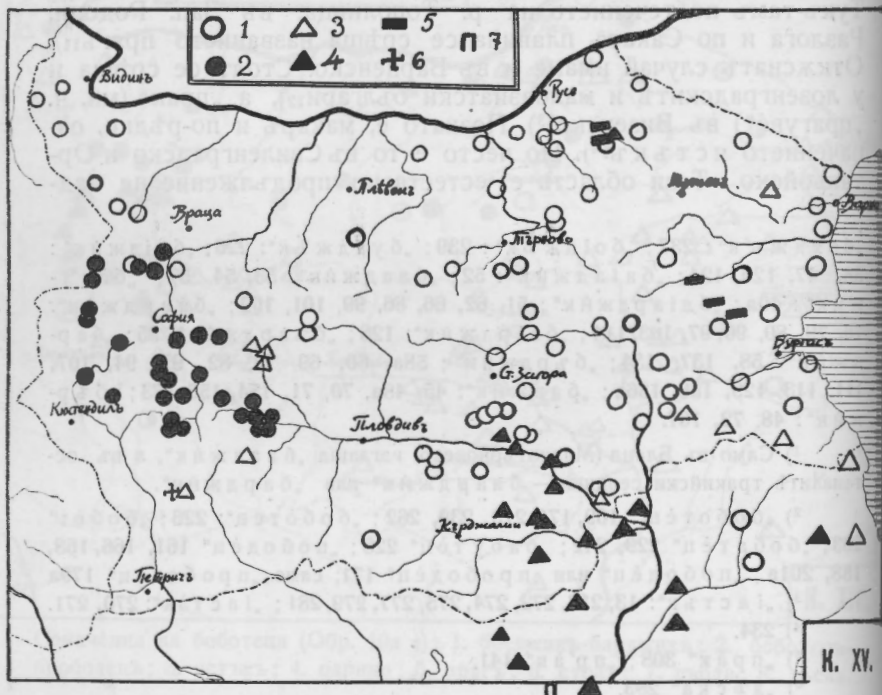
12) Карамасли — Люлебург, Кавакли, Лозенгр.; Мандъръ — М. Аз;

13) Блага, Ягросъ.

14) „іастѣк“: 70—73, 79, 154; „істѣк“: 51; „астѣк“: 76; „естѣк“: 48—50.

гранична Тракия, където ястъкъ е най-обикновения терминъ на тази част¹⁾. Въ тази част на Тракия дори се срѣща и „проскѣвал“ (Дервентъ — Дедеагашко). Въ Карнобатско и Разградско за случая се употрѣбѣя терминътъ „скѣмен“²⁾, а въ Горноджумайско — „въртелешка“ покрай преденъ прагъ³⁾.

Отъ всички тия названия най-често почти у всички славяни е *опленъ* (срѣща се у бѣлоруси⁴⁾ украинци, чехи, сърбохървати⁵⁾). А тъй сжщо разпространенъ е и терминътъ съ значението възглавница — тукъ ястъкъ, прокефаль⁶⁾.

Означения на оплена (Обр. 10а в): 1. столъ; 2. опленъ; 3. прагъ; 4. ястъкъ; 5. скомень; 6. въртелешка; 7. проскѣвалъ.

¹⁾ „Iастъ'к“ (Сачанли — Гюм.; Балжк. Мархамли — Дедеаг., Мал. Дерв. — Димот., Еспитли, Кемаль — Одр., Чопкѡй — Узунк., Лезгарц — Малгар., Яна — Бунарх.), „Iастък“ (Ерменци — Узунк.), „Iастъ“ (Коджабунаръ — М. Азия).

²⁾ 101, 111, 113, 156, 157.

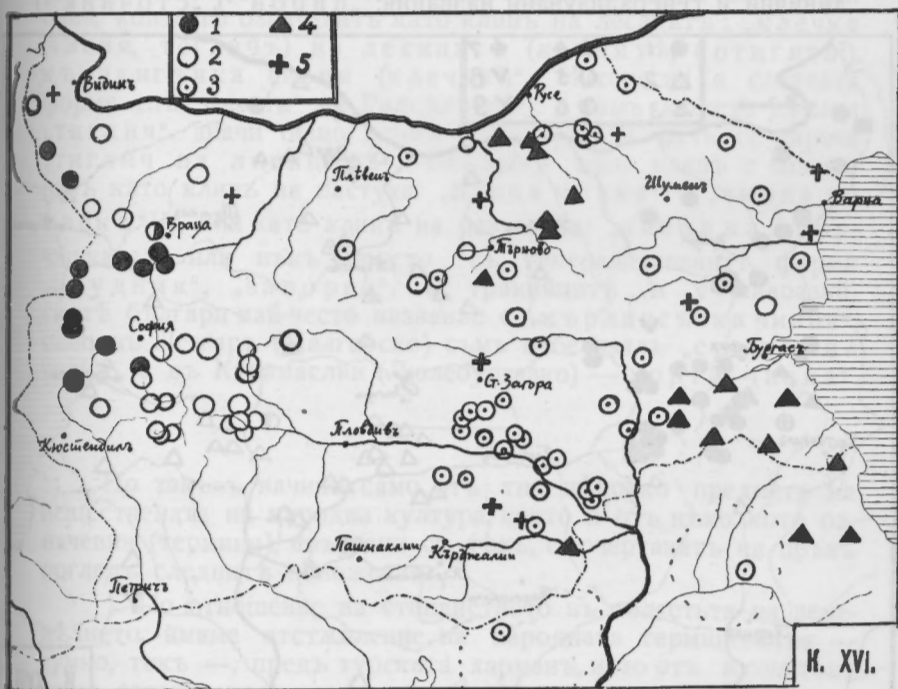
³⁾ 308.

⁴⁾ Moszyński, Polesie Wschodnie, 127.

⁵⁾ Moszyński, Polesie Wschodnie 128; Moszyński, Kult. ludowa Słowian, I. 646.

⁶⁾ Zelenin, Op. cit. 138; Moszyński, Kult. I, I 646.

л) Интересни сж названията на онези клинове, които съединяват преднището съ заднището 1) при предната ось и предния столъ и 2) при лесицитѣ и разтоката. Първиятъ отъ тѣхъ обр. 10 а 16) въ нѣкои най-западни части на България е известенъ подъ името грѣдникъ¹⁾. Твърде често обаче се нарича срѣднякъ или срѣдня чивия срѣдна клечка²⁾, чието продължение на изтокъ представя „орта

Означения на грѣдника (обр. 10а 16); 1. грѣдникъ; 2. срѣдникъ; 3. орта чивия; 4. главна (башъ) чивия (кличка); 5. Пиронъ, сточникъ, бояджичена чивия, ястъкъ чувиси и т. н.

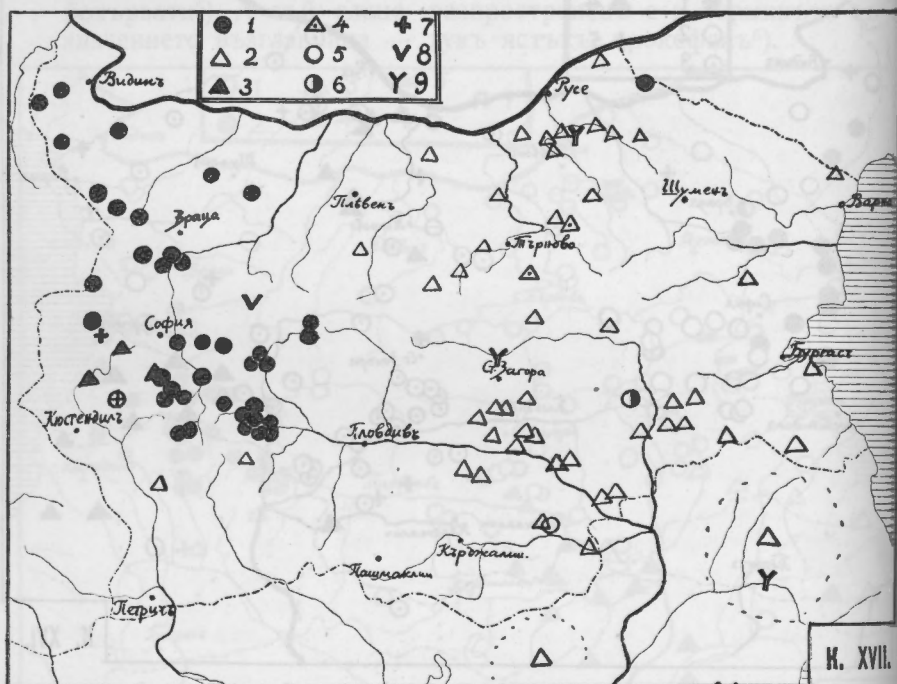
чивия³⁾ (Карта XVI). Последното название е най-разпространено и въ Западна Тракия, както у българитѣ въ Мала Азия, но има

¹⁾ „грѣдникъ“: 274, 275, 285; „градникъ“: 216, 270, 272; „грудникъ“: 234, 271, 277, 279, 281, 283; „прегрѣдникъ“ 237.

²⁾ „срѣден клинъ“: 213, 218, 226; „срѣдна клечка“, „срѣдн'а клечка“: 53, 54, 63, 106, 129, 134, 141, 142, 156, 164, 163, 177, 180, 188, 190, 201а, 203, 262; „срѣдн'а чивия“: 73, 83; „срѣдникъ“: 247, 250, 253; „срѣдн'акъ“: 230, 239, 255, 258, 259, 264; „стрѣдн'акъ“: 229, 242, 303—305; „стрѣдникъ“: 249, 275а.

³⁾ „Орта чивия“ 154; „орта чивия“: 45, 51, 57, 58а, 586, 62, 79, 80, 113, 154; „орта чавия“ 50, 99; „орта чувия“ 70, 71, 114, 128, „урта чивия“: 86, 97; „урта чювйа“: 52, 101; „урта чююсйа“ 48а;

случаи и съ срѣдна чивия¹⁾. На трето мѣсто сравнтелно по-компактна употрѣба има означението „главна чивия“ или „главна клечка“²⁾ и нейната турска форма „баш чивия“³⁾. Последната се срѣща въ Южна България, отъ което като естествено продължение сж и нѣкои странджански мѣста (Яна, Блаца — Бунархисарско). Това се срѣща и у Коджабунарци — Мала Азия. Срѣщатъ се множество поединични и генерализувани названия: „пирѳн“⁴⁾, „стѳчник“⁵⁾

Означения на разточника (обр. 10a29): 1. Разточникъ; 2. клечка на лисица (потиги, кърлангъчки); 3. лесичникъ; 4. тегличъ на лисици; 5. чивия на юзека, пжча; 6. чивия на разтоката; 7. грѣдникъ; 8. заворецъ; 9. орта (срѣдна чивия).

¹⁾ По-рѣдко срѣщащи се произношения: „баш чювѳа“ (Блаца, Яна — Бунарх.), „баш чивѳа“ (Коджабунаръ — М. Аз.), „баш чуѳиа“ (Ятросъ — Визенско); „срѣдна чивѳа“ (Мѳнастиръ — Гюм.), „срѣнна чивѳа“ (Карамасли — Люлебург.).

²⁾ „главна чивѳа“ 94; „главна клѣчка“: 167, 169, 171 173; „глѣвна клѣчка“ 166; „главнѣ клѣчкѣ“ 179а.

³⁾ „баш чивѳа“: 95, 122, 298; „баш чювѳа“ 118; „баш чуѳиа“ 120.

⁴⁾ 111.

⁵⁾ 120.

„клетка“¹⁾, „чекé чуфйа“²⁾, „прéдна клетка“³⁾ „прéденъ клинъ“⁴⁾, „предна орта-чивйа“⁵⁾, „iастък чивиси“ (карта XVI).

м) Вториятъ клинъ (обр. 10a₂₉) въ Западна България носи названието разточникъ⁶⁾, като единичко се срѣща и въ Балбунарско. Неговото название е безъ друго въ връзка съ названието на разтоката. Втора група названия сж всички ония, които го означаватъ като клинъ на лесицитъ: „клетка (чивйа, тегличъ) на лесицитъ (клетцитъ, потигитъ)⁷⁾, кърлангъчка чивйа (клетка⁸⁾“. Интересна е словната форма „лисичняк“ въ Радомирско⁹⁾, а тамъ кждето думата „тигльч“ значи общо клинъ (клетка), тази частъ се нарича „тигльч на лесицитъ“. Понѣкога този клинъ е означаванъ като клинъ на пастуха: „пѣпна чивйа“¹⁰⁾, „чювйа на юзék'а“¹¹⁾, или като клинъ на разтоката: „чивйа на стърчишката“, или пъкъ просто съ генерализуванитъ форми „грудник“, „завóрец“. У тракийцитъ и у малоазийскитъ българи най-често название е „кърлангъчка чивйа“, само въ Лезгаръ (Малгарско) съмъ отбелязалъ „срѣд'ашна чивйа“, а въ Карамасли (Люлебургазко) — „орта чивйа“

По такъвъ начинъ само отъ тия нѣколко предмета на веществената ни народна култура, както и отъ нѣколкото означения (термини), свързани съ тѣхъ, се очертаватъ на пръвъ погледъ следнитъ положения:

1. По отношение на стопанството въ областта на земедѣлието имаме отстѣпление на народната терминология — гумно, токъ —, предъ турската харманъ, и то отъ югоизтокъ къмъ северозападъ.

2. Веществената култура по отношение на прибиране и овършаване на житото сочи на неславянски, характеристични за цѣлото Срѣдиземноморие начини и орджия — каврама, паламарка, диканя, валякъ, и то пакъ съ посока на прилива отъ югоизтокъ къмъ северозападъ.

1) 137, 161. 2) 48. 3) 66, 174. 4) 58. 5) 72.

6) „растóчник“: 216, 218, 226, 228—230, 234, 239, 249, 255, 258, 259, 264, 270—272, 275а, 277, 281, 298, 301—305; „растóчн'як“ 247; „растóк“ 247; „стóчник“: 220, 262.

7) 13, 52—54, 58—62, 63, 66, 92, 101, 120, 128, 129, 137, 142, 161, 164, 166—169, 171, 173, 177, 188, 190, 203, 308.

8) 45, 48а, 50, 51, 58а, 58б, 70—72, 76, 80, 82, 86, 90, 94, 95, 118, 124, 154, 157.

9) „лисичник“ 275; „лисичн'ак“: 274, 285.

10) 69; 11) 73.

3. По отношение на народната култура, свързана съ с превоза, по-точно — съ формитѣ на колата — имаме характеристична подѣлба на Българско на две съ междинна граница Стара-планина, при което терминологията на повечето съществени части отъ колата се открива пакъ въ два образа: а) предимно мѣстенъ (славянски) С. З. България и чуждъ — грѣкотурски — Ю. И. България.

4. Че известни области, по-консервативни въ едно отношение на народната стопанска терминология, въ други се оказватъ по-податливи.

И тъй, само тия 16 карти биха могли да повдигнатъ много проблеми изъ областъта на теорията за историческия животъ на българския фолклоръ.

Отъ своя страна всѣки отъ зачекнатитѣ тука въпроси сж известенъ приносъ къмъ бждещия нашъ фолклоренъ атласъ¹⁾.

QUELQUES FRONTIÈRES LINGUISTIQUES ET CULTURELLES EN BULGARIE.

RÉSUMÉ.

Pour donner un tableau précis de la forte persévérance culturelle du peuple bulgare dans les différentes branches, ainsi que pour fixer les tendances des influences culturelles sur le bulgare, il est indispensable de composer un atlas complet de folklore. Cette relation est une revue géographique des objets et des termes suivants de la culture nationale bulgare:

1) La propagation des deux espèces de *faux pour* faucher le blé: а) la faux dentelée (image I а) et б) la faux unie (im. в). On constate l'universalité de la première, avec tendance de disparaître dans les régions sud-est de la péninsule Balcanique. Cette tendance pourtant ne se manifeste plus. La faux unie occupe les limites sud-est de la Bulgarie et toute la Thrace au delà des frontières politiques de Bulgarie. Carte II. Par cette relation on corrige les frontières démontrées avant par Obrežski (Lud St II, B).

2) On fait une revue de la propagation du gant de bois, appelée „*palamarka*“ dont on se sert pendant la moisson (image 2). Son emploi est répandu presque jusqu'au cours de

¹⁾ Срв. Хр. Вакарелски, Проектъ за бълг. фолкл. атласъ. Изв. Б. геогр. др. I.

Isker, dans la Bulgarie de l'est, ainsi que dans toute la Thrace et la Macédoine de l'est (Carte III).

3) *Les manières de battre le blé*, ont de même leurs régions dans la Bulgarie. Ainsi, le battage seulement par le bétail est connu surtout dans la Bulgarie de l'ouest (Carte IV 1—2) qui a pour limites le fleuve Vite, le fleuve Topolnitsa, les sources du fleuve Arda, tandis qu'à l'est de ces régions ou a recours de préférence au battage par le bétail ou au traîneau appelé „*dikan'a*“ (image 5) (Carte IV 3), au *cylindre* — appelé „*val'ak*“ (image 7—9) (Carte IV 5), ou bien avec des instruments, qui ont la forme du traîneau (im. 6) et des charriots (Carte IV 4, 6).

4) Par rapport aux outils et aux moyens du battage, on donne une revue des noms de l'endroit où s'effectue le battage. On constate: 1) que le nom le plus expansif est celui de „*harman*“, qui est répandu dans les régions des „*dikania*“. (Carte VI). Plus au sud de lui sont conservés les termes a) „*gumno*“ (resp. „*güvno*“) (Carte V 2), b) „*tok*“, terme qui, il y a un certain temps, a été méconnu par les philologues, n'existant dans la langue bulgare, que dans le sens d'une ancienne nomination des cours supérieurs de la Topolnitsa et de l'Isker, et aussi dans certaines formes intéressantes de la Bulgarie Nord-est. (Carte V₃); „*vršilo*“ — le long du cours de la rivière Mesta et la Macédoine Sud (Carte V 4). Par cette revue, la carte „*gumno*“ est corrigée considérablement, par la démonstration systématique de la propagation dans la Bulgarie Nord-est et dans la région de Strandja.

5) Une différence intéressante existe entre les deux espèces de la *voiture à quatre roues*, notamment: la voiture avec des „*lefk*“ c-à-d. des soutiens aux „*klimii*“ (image 10b) et sans „*pastuh*“ (image 10 a 26) et celle sans *lefk* et avec „*pastuh*“ (im. 10 a). Cette limite encore aujourd'hui s'étend jusqu'au faite de Stara-Planina et ne s'interrompt que dans la Bulgarie de l'est, dans le bassin de la Kamtchia (Carte VI 1). En même temps, on donne une revue des désignations de „*pastuh*“ image (19 a 26), en faisant la dénomination de quelques régions: celle de „*pastuh*“ (Carte VI₃), „*edek*“ (Carte VI₄) „*d'rtia*“ (K. VI 5) et d'autres, moins importantes par l'étendue.

Une frontière presque diagonale nord-est — sud-ouest, ont les frontières entre les désignations du „*procep*“ (im. 1a, 1) (Carte VII), „*ös*“ (essieu) (image 10a 6 et 27 carte VIII), „*naplata*“ (image 10a 21, Carte IX), le „*spica*“ (image 10a 20 Carte X), tandis que les désignations turques ou respectivement grecques, comme „*aržš*“, resp. „*dingil*“, „*opcida*“, „*parmak*“ — se rencontrent dans les régions sud-est.

Très constant paraît le terme de la partie (IIa 23) *lisici*“ — (renards), lequel seulement dans la Bulgarie Nord-est et Sud-est, paraît être remplacé par le terme turc „*kərlangıci*“ ou bien par l'original „*klešti*“ (tenailles) (Carte XI). Telle est la différence

territoriale pour le terme „opaška“ (queue) (image 10a 17) remplacée dans certaines régions de la Bulgarie par „størčiška“, tandis que dans la Bulgarie centrale et celle de l'ouest, par le terme „rastoka“ (Carte XII). On a le même tableau pour „žabka“ (image 10a 3), qui fait place au terme plus expressif „kepče“ (tableau XIII).

Les désignations de „bobotec“ (image 10a 7) ont a un certain point le tableau de l'extension des voitures avec *lefki* et sans *lefki*: au sud de Stara-Planina on ne rencontre pas le bobotetz a la place de „boedžik“, „baržik“, „iastøk“ et d'autres (Carte XIV).

L'ancienne désignation slave „oplen“ de la partie (im. 10a 8) s'est conservée seulement dans la Bulgarie sud-est du centre. (Carte XV 2) Partout ailleurs nous avons „stol“ ou bien „iastøk“, „skomen“ et d'autres.

A la fin on donne les cartogrammes des désignations des deux essentiels chateaux dans la voiture a) le „grødnik“ (image 10a 16), lequel comme „gradnik“ mot dans lequel est conservée l'ancienne désignation bulgare du „bobotec“ (comparez la carte XIV 7), se rencontre dans la Bulgarie centrale de l'ouest, et partout ailleurs comme chateau moyen ou principal (Carte XVI) 6) „rastočnik“ (image 10a 29) dont le nom vient de *rastoka*, conservé comme tel seulement dans la Bulgarie Nord-ouest jusqu'à Vitocha, Rila, et la Sredna-Gora de l'ouest. (Carte XVII).

De cette façon on constate avec certitude: 1) l'intensité de la terminologie turque dans l'agriculture et le transport, 2) l'appartenance à la culture méditerranéenne de la plupart des limites est de la Bulgarie; 3) une très forte conservativité terminologique, et étymologique de la culture matérielle, avant tout dans la Bulgarie centrale d'ouest — entre Sredna-Gora, Rila, Vitocha, Strouma, et la Stara-Planina de l'ouest, ainsi que de la Bulgarie du Nord.

Christo Vakarelski